

NEOLITICUL PE TERITORIUL REPUBLICII MOLDOVA

OLGA LARINA

Cercetarea neoliticului în interfluviul Prut-Nistru a debutat într-un trecut nu foarte îndepărtat, când, la mijlocul și în cea de-a doua jumătate a anilor '50, au fost descoperite monumente ale culturii ceramicii liniare (CCL) și culturii bugo-nistrene (CBN). Mai târziu, pe la sfârșitul anilor '70, s-a constatat răspândirea pe acest teritoriu și a monumentelor culturii Criș (CC).

Neolitizarea teritoriului dintre Prut și Nistru se prezintă ca un fenomen complex, dat fiind faptul că trecerea la neolitic s-a înfăptuit pe mai multe căi și sub mai multe forme: în primul rând - pe baza evoluției culturii mezolitice locale, în al doilea - sub influența migrației (afluenței populației neolitice în regiune), în cel de-al treilea - prin aculturarea populației locale (preluarea de către aceasta a unui șir de caracteristici și fenomene neolitice). Neoliticul din acest teritoriu se înscrie în contextul dezvoltării culturilor atât din estul Nistrului (litoralul de nord al Mării Negre), cât și din vestul Prutului (Europa Centrală și de Sud-Vest).

S-a constatat că durata neoliticului în spațiul indicat a fost de 1500 ani, respectiv din a doua jumătate a mil. VI până la sfârșitul mil. V î.e.n. Pe baza schimbărilor esențiale din economie, cultură materială, din componența etnică a populației, neoliticul a fost împărțit în trei etape: timpuriu, mijlociu, târziu.

Cele mai vechi monumente neolitice au apărut la mijlocul și în a doua jumătate a mil. VI î.e.n., la răsăritul ținutului, pe Nistru, fiind o parte componentă a culturii răspândită în regiunea Bugul de Sud și Nistru. Amplasarea monumentelor în acest areal a și determinat denumirea culturii (bugo-nistreană). În felul acesta, caracterul, particularitățile neoliticului în spațiul geografic luat în considerare au fost determinate de dezvoltarea primei faze a acestei culturi. Prin cercetarea așezărilor cu multe straturi culturale de pe malul Nistrului, s-a confirmat evoluția CBN în decursul celor trei etape neolitice, până la sfârșitul mil. V î.e.n.

Etapa următoare, cea mijlocie, a neolitizării, ține de răspândirea în interfluviu, în prima jumătate a mil. V î.e.n., a culturii Criș. Materialele arheologice indică contacte active între purtătorii CC și CBN (faza II și III).

Neoliticul este finalizat (etapa târzie) de fazele târzii ale CBN și CCL, purtătorii acestora din urmă pătrunzând în ținut spre sfârșitul mil. V î.e.n. (ultimul pătrar).

Primele cercetări, aprecieri și interpretări ale vestigiilor neolitice aparțin cercetătorilor T.S. Passek, V.I. Marchevici, E.K. Cernâș, D.N. Makarova. Începând cu anii '70, neoliticul devine obiect de cercetare și pentru arheologii O.V. Larina, V.A. Dergaciev. Zeci de monumente au fost descoperite de V.M. Bikbaev.

În ceea ce privește expunerea materialului, am recurs în mod voit la un demers de tip constatativ, evitând paralele și comparații cu materialele culturilor similare sau sincronice de pe alte teritorii. Intenția noastră a fost aceea de a realiza o prezentare cât mai completă a fenomenului monumentelor neolitice, într-o variantă restrânsă.

În studierea neoliticului au contribuit specialiști din cele mai diverse discipline științifice, efectuându-se, în felul acesta o cercetare complexă. Dispunem de date paleogeografice ce conțin reconstituiri paleoclimatice pe baza datelor paleobotanice (Z.V. Ianușevici, N.N. Kuzminova), zoogeografice (A.I. David, V.I. Țalkin) care au permis caracterizarea mediului înconjurător al populației străvechi. Prin datele geomorfologice se stabilesc legitățile de populare în funcție de caracterul terenului, de particularitățile locale ale reliefului. Investigațiile paleobotanice au

furnizat informații privind cultivarea plantelor, iar cele paleozoologice au oferit date referitoare la creșterea animalelor. Studiarea traseologică a uneltelor, folosirea metodelor de modelare a proceselor de muncă au facilitat reconstituirea parțială a proceselor de producție principale (S.A. Semionov, G.F. Korobkova).

Dezvoltarea neoliticului pe teritoriul dintre Prut și Nistru s-a încadrat în limitele fazei atlantice a holocenului, caracterizată ca optim climatic. În această fază au avut loc un șir de schimbări între care mărirea considerabilă a suprafețelor ocupate cu păduri de foioase, mezofitizarea învelișului vegetal al terenurilor deschise și reducerea zonei de stepă în condițiile moderării climei continentale¹. Clima era mai umedă și mai caldă. Hotarul dintre stepă și silvostepă coincidea, în fond, cu cel actual. În ce privește zona stepei Bălțiului de azi (or aici sunt concentrate mai mult de jumătate din monumentele CCL și CC, cunoscute până în prezent), a fost apreciată de palinologul K.V. Kremeneșki ca fiind în epoca neoliticului o regiune de silvostepă cu sectoare împădurite de foioase.

Marea majoritate a plantelor sunt asteraceele, urmate de crucifere. În păduri se întâlnește frecvent alunul și călinul, iar de-a lungul râului Răut dominant este arinul². Conform datelor paleobotanice (Z.V. Ianușevici, N.N. Kuzminova), pe suprafețele neîmpădurite creșteau diferite specii de graminee sălbatice: *aegilops*, păiuș-de-luncă pir, bucățelul alb, obsiga nearistată, iarba canarului, firuța, zăzanie, puccinelia, mohorul. Resturile acestor plante au fost depistate în pasta vaselor și lipitură, în așezările CBN-Soroca, I, II, III, V; CC- Sacarovca I; CCL-Dănceni I, Rogojeni II, Ruseștii Noi I, II, Florești II. Prin metoda C₁₄s-a stabilit că în preajma așezărilor Soroca II, III (CBN) creșteau diferite specii de foioase: mesteacănul, frasinul, stejarul, ulmul, plopul³.

Resturile faunistice din așezările neolitice atestă stabilitatea zonelor de landsaft în ținut. În cadrul monumentelor CCL și CC au fost găsite oase de cerb nobil, căprioară, castor, bour, cal sălbatic⁴. Existența speciilor de mai sus este confirmată și prin materialul osteologic din așezările CBN. Mai mult, lista se completează cu noi animale (ursul, lupul, vulpea, iepurele, bursucul) și păsări (raja sălbatică, gâsca, dropia ș.a.)⁵ La fel de variată este și fauna ihtiologică neolitică, în componența căreia, dacă e să o raportăm la cea actuală, nu sesizăm mari deosebiri. În așezările CBN au fost depistate oase de pește provenind de la cele mai diverse specii: somn, biban, ocheană, văduviță ș.a.⁶.

În complexitatea învelișului de sol se disting trei grupuri neomogene: 1 - solurile de cernoziom și solurile asemănătoare, 2 - solurile de pădure de două tipuri - cenușii și brune, 3 - solurile de luncă. Solurile de cernoziom din regiune, (care ocupă 80 % din teritoriu) au caracter de unicat, fiind formate pe diferite roci vulcanice. Sub învelișul vegetal de stepă, ele au o înaltă fertilitate naturală. Ultimele date indică formarea lor cu aproximativ 9-8,5 mii de ani în urmă⁷. În perioada apariției pe aceste teritorii a primilor agricultori, solurile contemporane se constituiseră deja, dar, probabil, erau încă foarte subțiri. Solurile de luncă, foarte fertile, ocupă 8 % din suprafață. Solurile șistoase de luncă și pajiștile au o fertilitate ridicată⁸.

O condiție favorabilă pentru populația epocii de piatră a fost și aflorarea silixelului, aflat în abundență în denudațiile cretacului (în văile Nistrului). Zăcămintele de silix acopereau albia râului Răut. Lucrările experimentale asupra silixelului nistrean au demonstrat calitatea lui, manifestată prin facilitarea desprinderii și obținerii pieselor dorite⁹. Peste tot se întâlnește material detritic de cretă și gresie.

Rezervele de materie primă, solurile fertile, clima (mai umedă și mai caldă decât cea actuală) au favorizat dezvoltarea agriculturii, creșterea animalelor, iar prezența pădurilor și a râurilor a stimulat vânătoarea, pescuitul, culesul.

CULTURA BUGO-NISTREANĂ

Primele informații despre CBN sunt obținute la sfârșitul anilor '50, odată cu descoperirea complexelor neolitice pe Nistru, în regiunea orașului Soroca (V.I. Marcheveci). Monumente similare fuseseră atestate pe la sfârșitul anilor '30 în bazinul r.Bugul de Sud, în Ucraina, fiind activ cercetate în anii '50 - '60 de V.N. Danilenko. Investigații concomitente pe teritoriul Ucrainei și Republicii Moldova au scos la iveală aspecte comune în dezvoltarea acestor monumente, fapt ce a condiționat raportarea lor la una și aceeași cultură, denumită Bugo-Nistreană¹⁰. Cu toate acestea, multe aspecte privind constituirea, devenirea și evoluția internă ulterioară (direcțiile activității economice) diferă. Din aceste considerente, a fost specificată varianta nistreană a CBN. Aceste raționamente, în contextul unei simple analize, sunt expuse în monografia de sinteză a cercetătorului V.I. Marcheveci, apărută în 1974 și care rămâne actuală¹¹.

S-a stabilit că CBN se constituie la mijlocul mil. VI î.e.n. pe baza mezoliticului local, sub influența culturilor neolitice dezvoltate din zona Mării Mediterane și din Sud-Estul Europei.

La ora actuală, pe teritoriul Republicii Moldova (cursul mijlociu al Nistrului) sunt cunoscute în jur de 15 monumente ale CBN (pl.1), iar pe teritoriul Ucrainei peste 60. Monumentele principale ale variantei nistrene se concentrează în partea sudică a cursului mijlociu al Nistrului (în apropiere de orașul Soroca). Aici, se găsesc așezările în care s-a urmărit succesiunea diferitelor faze în evoluția culturii: Soroca I (trei straturi, 100-120 m², Soroca II (trei straturi, 120 m²), Soroca III (70 m²), Soroca V (60 m²) și în stânga Nistrului - Țikinovka I (80 m²)¹². Limita de nord este trasată de monumentele de la Naslavcea și Calarașovca, r. Ocnița, cea de sud de monumentul de la Holercani¹³. În celelalte raioane n-au fost semnalate monumente ale CBN, or, cursul mijlociu al Nistrului face parte din categoria regiunilor bine studiate din punct de vedere arheologic. Analizând harta arheologică a ținutului, desprindem o particularitate a CBN care constă în faptul că așezările se găsesc în imediata apropiere a râurilor mari și mijlocii. Așezările neolitice din interiorul spațiului geografic desemnat, respectiv Seliște, r. Orhei și Sacarovca, r. Sângerei (atribuite inițial de V.I. Marchevici CBN), sunt actualmente interpretate ca fiind monumente ale culturii Criș¹⁴.

În evoluția CBN (variantea nistreană) au fost delimitate 5 faze care, în linii generale, coincid cu cele ale CBN de pe Bugul de Sud.

Faza timpurie a CBN este reprezentată de straturile inferioare ale așezărilor Soroca II, strat 2 și 3, Soroca I, strat 2, datate prin metoda C₁₄ : 5570 ± 120 și, respectiv, 5470 ± 120¹⁵.

V.I. Marchevici le-a atribuit neoliticului preceramic, dar, cu toate acestea, monumentele menționate formează prima etapă neolitică (timpurie), ce cuprinde a doua jumătate a mil. VI î.e.n.

În neoliticul mijlociu se grupează logic monumentele fazei a doua (Soroca II, strat 1) și a treia (Soroca III). Particularitățile de dezvoltare ale CBN sunt determinate de existența în ținut a culturii Criș. Fenomenele și evenimentele de la periferiile acesteia au influențat mai mult sau mai puțin manifestarea CBN în decursul neoliticului mijlociu (prima jumătate a mil. V î.e.n.). Sincronismul celor două culturi se confirmă prin datele C₁₄: Soroca II, strat 1 (CBN) - 4880 ± 150, Sacarovca I (CC) - 4700 ± 100¹⁶.

Evoluând în faza 4 și 5, în cea de-a doua jumătate a mil. V î.e.n. (Soroca V, Țikinovka I), CBN finalizează manifestarea neoliticului pe Nistru. După toate probabilitățile, are loc o reorientare a relațiilor de la vest spre est. Amintim aici apariția vaselor de lut specifice culturii Dnepro-Donetkaia (CDD). Nu e exclus ca populația CBN să fi conviețuit o anumită perioadă de timp cu purtătorii CCL târzie. Un număr neînsemnat de fragmente ceramice, calificate ca fiind de import, au fost depistate în așezările CBN-Bazkov ostrov, pe Bugul de Sud¹⁷ și Soroca V, pe Nistru¹⁸.

Însă descoperirea monumentelor CCL în interiorul arealului de răspândire a CBN (Slobozia-Vărăncău pe Nistru¹⁹ și Mainova Balka lângă or. Ananiev, regiunea Odessa²⁰) ne face să gândim că, în această perioadă, varianta nistreană a CBN nu mai exista. Pe Bugul de Sud (în regiunea lui de stepă), purtătorii CBN târzie (faza Savransk) se mai impun prin prezența lor, coexistând o anumită perioadă de timp cu populația tripoliană timpurie²¹.

Majoritatea monumentelor CBN sunt situate pe malul drept al Nistrului (între or. Soroca și s. Trifăuți), în limitele a 50-100 m de la cursul de apă. Pantele abrupte erau acoperite cu păduri de foioase. Solurile pietroase conțineau mult humus și carbon. În decursul veacurilor, ca urmare a proceselor de eroziune, locurile de trai ale populației neolitice au fost acoperite de un strat de depuneri (cu o înălțime de la 1,5 până la 4 m) de mâl, loess, prundiș.

Așezările se întindeau pe o suprafață de până la 900 m² și constau din câteva locuințe. Actualmente nu dispunem de date planigrafice precise. În urma investigațiilor arheologice de până acum a fost descoperit un număr redus de locuințe, fiecărei faze revenindu-i câte 1-3. S-au înregistrat locuințe de două tipuri, de suprafață, tip colibă și semiadâncite, tip bordei. Locuințele de suprafață aveau o construcție simplificată, având dimensiuni cuprinse între 2 x 3 și 1,5 x 3 m. N-au fost sesizate anumite particularități ale lor. Sistemul de încălzire consta din vetre și ruguri, pentru care uneori se săpau gropi speciale.

Locuințele tip semibordei prezentau de regulă niște gropi adâncite în sol până la 30-40 cm. După toate probabilitățile, aveau forma oval-alungită, de 7-8 m lungime și 3-5 m lățime. Acest tip de locuințe trebuia să aibă și o anumită construcție deasupra pământului, un acoperiș. Din păcate, nu putem preciza particularitățile pe care le-ar fi avut. În fiecare asemenea locuință se amenajau special una sau câteva vetre.

În podeaua locuințelor se săpau gropi de gospodărie nu prea adânci pentru păstrarea produselor sau prelucrarea silixului. Pe timp bun, oamenii lucrau în preajma locuințelor, dovadă fiind aglomerările de gunoi și deșeuri litice. Menționăm în mod special numărul impunător al valvelor de scoici de râu depistate în preajma vetrelor

și gropilor de rug. Corelația dintre tipurile de locuințe în diferite faze de dezvoltare este următoarea (după opinia cercetătorului V.I. Marchevici): în perioada timpurie și mijlocie a neoliticului au fost exploatate cu preponderență locuințele semiadâncite, în neoliticul târziu atestându-se existența exclusivă a locuințelor de suprafață.

Categoria vestigiilor de silex este cea mai numeroasă și variată. Se folosea roca locală. Confecționarea uneltelor se făcea în mod descentralizat, adică în fiecare locuință. Ținem să subliniem numărul mare (raportat la suprafața cercetată foarte mică) al pieselor de silex - în medie, de la 3 până la 8.000 (în diferite așezări). Așchiile de prelucrare cu cortex constituie, de la caz la caz, până la 50 % din lotul de silex. Această cifră ne face să presupunem că și prelucrarea inițială a bulgărilor de silex avea loc în limitele așezării.

Nucleele formează 4-6 % din inventarul de silex. Predomină cele de formă dreptunghiulară, cu desprindere frontală (de la 25 până la 60 % din totalul nucleelor), urmate fiind de nucleele amorfe (17-35 %), de pe care în mod special se desprindeau așchiile. Mai puțin numeroase sunt nucleele prismatice, piramidale și cuneiforme (ultimele două forme sunt reprezentate de exemplare unice) (pl.2/15-17).

Tipurilor de nucleee analizate mai sus le corespund tipurile respective de piese în curs de prelucrare - lamele și așchiile. Predomină cele din urmă, însă marea lor majoritate nu poartă urme de folosire și prelucrare secundară. Majoritatea uneltelor se lucrau pe lame (50-80 %) ²². Multe lame se foloseau fără o prelucrare specială, bunăoară, în calitate de cuțite pentru tranșarea cărnii și curățirea peștelui. Aceste presupuneri s-au confirmat prin analiza traseologică a uneltelor de silex (G.F. Korobkova) (pl.2/7, 8).

Merită toată atenția uneltele de os și lemn. S-au păstrat doar cele de os. De o întrebuintare mai largă se bucurau însă uneltele de lemn, fapt argumentat și prin diversitatea tipurilor și numărul impresionant al uneltelor de prelucrare a lemnului. În primele faze de dezvoltare, diferite varietăți de răzuitoare (pl.2/12), răzuitoare-tăietoare freze (pl.2/13), sfredele (pl.2/11), cuțite, constituiau mai mult de 50 % (din totalul uneltelor). Ulterior, numărul lor se micșorează la 31-45 %. V.I. Marchevici explică această situație prin necesitatea de a face din lemn și vesela, necesitate care dispare mai târziu, pe măsura însușirii procedeelor de ardere și modelare a vaselor de lut ²³.

Un tip specific de unelte îl formează gratoarele (de silex). Sunt puține la număr: la cea mai timpurie așezare - Soroca II, strat 3 - gratoarele constituie 7 % (din totalul uneltelor), în altele - de la 11 până la 18 % din industrie. Sunt cunoscute 3 varietăți: pe lame - gratoarele ca atare - terminale (lucrate pe capete de lame) și gratoarele laterale (pl.2/5, 6); pe așchii - gratoarele lateral-terminale (pl.2/1, 3, 4). Subliniem că gratoarele pe așchii predomină doar în așezările timpurii. Pe lângă gratoarele de silex, la prelucrarea pieilor se mai foloseau și gratoare din colți de mistreț, despicăți longitudinal.

Menționăm aici și un alt tip de unelte - străpungătoarele lucrate pe lame triunghiulare de silex (pl.2/2) și străpungătoarele și sulele de os, atât de necesare la confecționarea diferitelor obiecte din piele și blană (saci, plăpumi, îmbrăcăminte, încălțăminte a.c.).

Semnalăm prezența lamelor microlite geometrice în toate așezările CBN (pl.2/9, 10). Ca formă, predomină trapezele simetrice. Mai puțin numeroase sunt microlitele romboidale, alte forme fiind reprezentate prin piese unice. Au fost lucrate pe lame (pe fragmentele de mijloc) de dimensiuni medii. Ponderea lor în colecții nu este constantă: în așezarea Soroca II, strat 3, lamele microlite constituie doar 1, 6 % (raportate la întreaga colecție de unelte), în celelalte - 2-6 %. Numeroasele investigații traseologice indică folosirea lor drept componente ale diferitelor tipuri de unelte îmbinate. Funcțional, au fost determinate lame de cuțit și vârfuri de săgeată.

În inventarul de silex al CBN se mai evidențiază și un alt grup de unelte - segmente de lame de la uneltele îmbinate, tip cuțite de secerat. Cele mai vechi au fost depistate în așezarea Soroca I, strat 2, ce ține de finalul neoliticului timpuriu. Sunt lucrate pe lame de dimensiuni medii, fără prelucrare secundară (retușă). Ca urmare a utilizării, piesele indicate au porțiuni lustruite pe una sau ambele fațete, în formă de dungă subțiri, dispuse paralel cu capetele (pl.2/14).

Uneltele din alte roci de piatră (cretă, gresie) ocupă un loc secundar din punct de vedere numeric. În fond, acestea sunt percutoarele din piatră de râu; retușoarele (pl.18); rășnițele- de-mână, mici, romboidale; pisăloage de vopsele. În neoliticul mijlociu își fac apariția adevăratele unelte de șist șlefuite - teslele (pl.2/19). Se presupune că ar fi fost preluate prin diverse contacte de la populația Criș. Dar acestea nu au nimerit într-un mediu steril, din punct de vedere al priceperii și capacității de prelucrare a acestui material. În așezările Soroca II, strat 3 și Soroca I, strat 2 (neoliticul timpuriu), au fost descoperite artefacte din șist triunghiulare, cu urme de pilire și prelucrare abrazivă (pl.2/20).

Un interes deosebit îl prezintă o piesă descoperită în așezarea Soroca II, strat 3, respectiv o unealtă pentru îndreptarea tijelor de săgeți ("baton de commandement") (pl.2/21). Această piesă arhaică a fost "moștenită" din epoca mezolitică și reprezintă cea mai târzie atestare a ei. În perioadele ulterioare, asemenea unelte n-au mai fost depistate.

E diversă și colecția de artefacte lucrate în os. Printre ele: gratoare din colți de mistreț, perforatoare și sule (pl.2/24), dălți pentru prelucrarea lemnului, retușoare din corn, manșoane și mânere de la uneltele asamblate. Semnalăm prezența unei categorii de unelte, reconstituite și determinate de V.I. Marcheveci ca harpoane pivotante²⁴ (pl.2/25, 26). O semnificație aparte, vizavi de problema dezvoltării agriculturii, o au afânătoarele și săpăligile din corn de cerb, cele din urmă având lama plasată transversal (pl.2/27).

Ceramica este unul din cele mai importante elemente ale culturii Bugo-Nistrene. Alături de investigațiile stratigrafice, ea constituie un criteriu sigur de delimitare a fazelor, un indiciu al evoluției culturii în timp.

Colecția de ceramică e puțin numeroasă, fapt condiționat, în primul rând, de suprafața mică cercetată prin săpături sistematice. Primele vase de lut aparțin cronologic celei de-a doua faze a culturii și impresionează prin aspectul aproape desăvârșit. Pasta prezintă un bogat conținut vegetal (pleavă) și de șamotă (cioburi pisate). Vasele au fundul plat, corpul oval- alungit sau globular, gâtul scurt, abia evidențiat (pl.2/31). Sunt ornamentate cu linii adâncite, ce formează compoziții rectilinii, ondulate sau combinate. Afirmăm cu certitudine că ceramica respectivă a apărut ca rezultat al unor impulsuri externe. Aici amintim că, în perioada vizată (cumpăna dintre mil. VI și V î.e.n.), pe teritoriul dintre Prut și Nistru își fac apariția purtătorii culturii Criș. Am putea admite originea de import a celor 5 vase din așezarea Soroca II, strat 1. Avem anumite rezerve față de faptul că un recipient a fost decorat cu ajutorul unei scoici. Totuși, nu e exclus ca unele vase să fi ajuns în așezarea Soroca II în urma schimbului.

Și în fazele următoare, olăritul se dezvoltă în contextul unor influențe și contacte active cu populația nou venită (Soroca III, Soroca I, strat 1 "b"). Apar noi forme de vase - cupele și străchinile lustruite, cu muchie pe corp (pl.2/23, 28), noi varietăți de decor digital-unghial - "spicul" (pl.2/29). Uneori, acest decor se execută și cu ajutorul unei valve (pl.2/31). În perioada la care ne referim apar primele vase, a căror pastă e amestecată cu scoici pisate (particularitate a ceramicii de pe Bugul de Sud), ceea ce constituie o mărturie elocventă a raporturilor dintre populația CBN și cea răsăriteană.

În faza finală, CBN nu mai intră în sfera de influență a culturii Criș, ci a culturii Dnepro-Donetkaia (CDD). Alături de formele tradiționale (pl.2/32, 33), își fac apariția vase cu fundul rotund (?), gura largă și profil în formă de S (pl.2/34). Nu mai există un anumit standard al metodelor tehnico-tehnologice în confecționarea ceramicii, distingându-se până la 6 tipuri de pastă argiloasă (din punct de vedere al compoziției)²⁵. Cu totul deosebită este ceramica din argilă cu amestec de grafit, dură, neagră cenușie. La fel de impropriu CBN e și decorul constituit din impresiuni de ștampile crenelate și amprente pectinate²⁶ (pl.2/34, 35). Dacă e să judecăm după materialele așezării Soroca V și Țikinovka I (aici vasele cu amestec de grafit și decor corespunzător sunt unice), influența acestei culturi (sau intensitatea contactelor) scade mai târziu. În așezarea Soroca V s-a mai găsit un fragment ceramic tipic pentru CCL.

După cum reiese din complexitatea datelor, putem conchide că locuitorii așezărilor nistrene erau, în fond, vânători și pescari. Teza e confirmată, în special, de amplasarea geomorfologică a așezărilor, respectiv în imediata apropiere a bazinelor de apă - pe malul râurilor, de o parte a uneltelor și de numeroasele rămășițe ihtiologice. Acestea din urmă au fost depistate în cantități impresionante lângă vetre și în gropile de gunoi. Se pescuiau diferite specii de somn, nisetru, ocheană, biban, văduviță. Bunăoară, în una din locuințele așezării Soroca V, a fost posibilă determinarea rămășițelor osteologice a 17 exemplare de somn, cu o greutate totală de 500 kg²⁷. Exploatarea intensă a diferitelor specii de pește era posibilă în cazul în care populația cunoștea bine comportamentul, particularitățile depunerii icrelor, bătaia peștelui ș.a.

Datele de care dispunem la ora actuală indică folosirea atât a procedeele colective de pescuit, cât și a celor individuale. Pornind de la existența harponului pivotant, presupunem că printre procedeele individuale predomina lovirea peștelui sau "vânarea" lui. Pescuitul, în sensul propriu al cuvântului, respectiv cu undița, nu avea o răspândire largă (printre vestigiile nistrene cârligul de undiță lipsește). Un cârlig de undiță de os și cârlige cu momeală artificială din smalt dentar de mistreț, au fost descoperite pe Bugul de Sud, fiind datate în etapa târzie a CBN²⁸. Cât despre procedeele colective, cu ajutorul plasei, pe acestea le putem doar presupune. Acestea din urmă se referă și la utilizarea în timpul pescuitului a plutelor și jgheburilor-ciobacă, care puteau fi cioplite cu ajutorul numeroaselor unelte de prelucrare a lemnului (în special cu teslele de șist).

Printre îndeletnicirile populației, un loc important l-a ocupat și vânătoarea care a rămas un element de bază al economiei până la finele CBN. Mai frecvent era vânat cerbul nobil, mistrețul, căprioara și mai rar ursul, bourul, elanul. În fazele incipiente, animalele sălbatice prevalau net asupra celor domestice, constituind 80-90 %. În cele finale, acest indiciu scade până la 60-70 %.

Primele vestigii ce atestă creșterea animalelor au fost descoperite în așezarea Soroca II, strat 3. Inițial a fost domesticit porcul, iar mai târziu animalele mari cornute. Domesticirea porcului pe loc, în cadrul culturii CBN, e certă. Suscită discuții problema apariției animalelor mari cornute. Unii specialiști consideră că ele puteau apărea în urma domesticirii de către populația CBN a bourului sălbatic. Alții sunt înclinați să creadă că au fost preluate prin diverse contacte de la vecinii din apus²⁹. Căinele se afla în preajma omului încă din paleoliticul superior.

E dificil să ne pronunțăm acum în legătură cu faptul dacă au fost preluate sau nu în neoliticul timpuriu (o dată cu animalele mari cornute) și cele mai vechi culturi agricole (gramineele). Se știe doar că aceste culturi erau cunoscute populației nistrene la începutul mil. V î.e.n. (perioadă ce corespunde cu pătrunderea în ținut a populației Criș). Z.V. Ianușevici, examinând ceramica din așezările CBN, a determinat 3 specii de grâu: *Triticum monococcum*, *T.dicoccum* și *T.spelta*³⁰. Acest amestec se păstrează și în fazele de dezvoltare ulterioare.

După toate probabilitățile, agricultura era o ramură secundară în economia purtătorilor CBN. Analizând harta geomorfologică a monumentelor din regiunea or. Soroca, P.M. Doluhanov a exclus existența unei agriculturi rentabile³¹. De aceeași părere este și V.I. Marchevici care consideră că pescuitul ar fi frânat dezvoltarea cultivării plantelor.

În inventarul așezărilor nistrene sunt delimitate unelte care eventual puteau fi folosite la prelucrarea pământului, respectiv vârfurile de afânătoare și săpăligile de corn de cerb (pl.2/27). Pe cale experimentală s-a demonstrat o eficiență ridicată a săpăligilor cu lama plasată perpendicular în raport cu axa perforației mânerului. Ele erau eficiente în cazul oricăror lucrări agricole. Săpăligile cu lama instalată diagonal și longitudinal nu erau potrivite pentru prelucrarea inițială, având efect doar în cazul afânării pământului deja săpat. Puteau fi folosite la săparea gropilor³². Unelte cu lama plasată longitudinal au și fost descoperite în așezările CBN (dar nu numai aici). Cultura Criș și cultura ceramicii liniare n-au cunoscut unelte similare. Din aceste considerente, problema apariției agriculturii în spațiul interfluvial Prut-Nistru își așteaptă încă rezolvarea.

Recolta se strângea, probabil, cu ajutorul cuțitelor de secerat. Specialiștii în materie (S.A. Semionov) afirmă că acesta este cel mai simplu cuțit cu care a început folosirea cuțitelor de silex la secerat³³. În ele se întrevăd puternice tradiții mezolitice. Asemenea vestigii sunt puține la număr și nu au suportat modificări în decursul existenței CBN. O atare situație ne duce la gândul că lipsea necesitatea perfecționării lor, ceea ce constituie încă o dovadă a rolului secundar pe care îl deținea agricultura în viața populației nistrene. Teza e argumentată și de numărul mic al rășnițelor de mână, de formă pătrată, ale căror dimensiuni nu depășesc 12 x 13 cm.

Componenta vegetală în rația locuitorilor putea fi completată prin strângerea și măcinarea gramineelor sălbatice: cucuri (*Aegilops ep.*), păiuș-de-luncă, pir, mohor ș.a. Ampretele lor au fost semnalate pe suprafața și în pasta vaselor.

O mare însemnătate în completarea rezervelor de hrană o avea și culesul fructelor, semințelor, ciupercilor, în pădurile din apropiere. Subliniem consumarea în cantități apreciabile a moluștelor (aglomerările de valve în unele așezări acopereau podeaua pe o suprafață de 10-18 m²).

Făcând o scurtă retrospectivă a ocupațiilor și îndeletnicirilor populației de pe Nistru, menționăm că e dificilă determinarea ponderii fiecărei ramuri. Scopul principal al omului neolitic era de a supraviețui, adaptându-se la condițiile natural-climatice concrete, cu risc minim. Din aceste considerente, rezultă că pescuitul, culesul, vânătoarea, creșterea animalelor puteau să-și schimbe permanent semnificația, exprimând această capacitate de adaptare.

Problemele de cult și credință se găsesc în stadiu de interpretare și rămân la nivel de presupuneri. Despre credința în viața de apoi dă seama o înmormântare din așezarea Țikinovka I (pl.2/22). Aici a fost înmormântată în podeaua locuinței o femeie vârstnică (50-60 ani). Se găsea pe partea stângă, în poziție chircită, cu capul orientat spre nord-est. Lipsea orice inventar funerar. În monografia sa, V.I. Marchevici expune o variantă posibilă de interpretare a înmormântării³⁴. La baza variantei la care ne referim s-a plecat de la ideea zeiței-mamă și cultul fertilității propriu ei. Probabil, acest cult a apărut pe vremea contactelor purtătorilor CBN cu populația Criș, fapt atestat și în decorul ceramic care include elemente de romb, șiruri de ciupituri în formă de "spic" și motive apropiate lui.

În categoria obiectelor de cult pot fi incluse amuletele. Sunt cunoscute amulete de piatră de formă romboidală, specifice CBN și pandantive din dinți de cerb (pl.5/1-4).

Problema destinului istoric al purtătorilor CBN (variante nistreană) nu e soluționată definitiv. După părerea noastră, către începutul mil. IV î.e.n., aceasta își încetează existența, iar teritoriul ei este ocupat cu purtătorii CCL. Inițial, se presupunea că CBN a participat la constituirea culturii Tripolie. Acum dispunem de date care indică coexistența acestor două culturi (regiunea de stepă a Bugului de Sud)³⁵. S-a contopit mai apoi populația CBN cu cea tripoliană sau și-a pierdut originalitatea etnică? S-a păstrat oare ca o insulă intactă într-un mediu străin din punct de vedere cultural? Rezolvarea acestora și a multor altor probleme ține de viitor.

CULTURA CRIȘ

Identificarea culturii Criș pe teritoriul dintre Prut și Nistru are loc la sfârșitul anilor '70, când I.A. Borziac și V.A. Dergacev au descoperit două așezări la Vișoara, r. Glodeni, iar V.M. Bikbaev la Sacarovca, r. Sângerei. Pe cale perieghetică, a fost adunată o mică colecție de materiale arheologice. Compararea lor cu vestigiile CBN a permis să se identifice un grup cultural nou, necunoscut până atunci pe teritoriul vizat³⁶. Aceste presupuneri s-au confirmat mai târziu, prin analizele paleobotanice, efectuate în așezarea Sacarovca I (Z.V. Ianușevici)³⁷. G.F. Korobkova, analizând inventarul de silex al așezării Seliște (Ruptura), atribuită de V.I. Marcheșevici CBN, l-a apreciat ca fiind specific culturii Criș³⁸. La fel și V. I. Marcheșevici, săpând o locuință în așezarea Sacarovca I, a atribuit-o inițial CC³⁹. Mai târziu, însă, consideră vestigiile neolitice din așezările Sacarovca I și Seliște ca fiind caracteristice CBN⁴⁰.

Cultura Criș este cunoscută în Europa Centrală și Sud-Estică încă de la începutul sec.XX. Se prezintă ca o parte componentă a unei mari comunități etnoculturale care include culturile arheologice Preseskelo-Starcevo-Criș-Karanovo I-II-Kremikovți I. Se formează în a doua jumătate-sfârșitul mil. VI î.e.n., arealul ei de răspândire cuprinzând teritoriile actuale ale republicilor iugoslave, Ungariei, Bulgariei și României. Ulterior, purtătorii culturii Criș pătrund și în Transcarpatia (Ucraina) și în Moldova din stânga Prutului. Din aceste considerente, deosebirile sesizate în materialele arheologice pruto-nistrene sunt interpretate de noi ca un rezultat al procesului de periferizare a culturii pe măsura lărgirii arealului de răspândire spre răsărit, prezentându-se, totodată, și ca un proces de optimizare (adaptare) la condițiile natural-climatice noi.

În spațiul interfluvial Prut-Nistru sunt cunoscute deja 10 monumente (pl.1). Toate se găsesc în regiunea de silvostepă. Arealul de răspândire este limitat la nord de r. Florești (așezarea Mărășești), la est de r. Sângerei (Sacarovca I, Bilicenii Noi I-II, Sângerei XI), la sud de or. Chișinău (limita dintre stepă și silvostepă). În partea de est, monumentele CC de pe malul stâng al Prutului (Vișoara I-II) se mărginesc cu monumentele similare de pe malul drept.

Așezările erau neîntărite, situate pe platouri înalte (cel mai adesea la periferiile lor). Situația lor în lunci nu este atestată. În unele cazuri, se găseau la distanțe apreciabile de rezervele de apă (Sacarovca I). Prin analize, s-a constatat că purtătorii culturii Criș se așezau pe soluri de cernoziom fertile, a căror constituire începeuse mai înainte⁴¹.

La ora actuală, cultura Criș poate fi studiată după materialele arheologice recoltate în așezările Seliște⁴², Vișoara⁴³, Sacarovca I. Materialele din primele două așezări sunt, în fond, de proveniență perieghetică și sunt secundare în rezolvarea diferitelor probleme științifice. Izvorul principal de studiu îl constituie, în felul acesta, inventarul așezării Sacarovca I, în care s-au efectuat cercetări sistematice și complexe mai mulți ani la rând (1979, 1989-1991).

Pe parcursul acestor ani, s-a cercetat o suprafață de 2000 m², din cei aproximativ 10.000 m², ocupați de așezare. În zona cercetată au fost evidențiate aproximativ 20 construcții cu destinație diferită. Locuințele tip bordei și semibordei sunt plasate pe coasta de est a dealului, în fața hârtopului. Sunt dispuse în semicerc la o distanță de 18-25 m una de alta. Ceva mai la vest, la o distanță de 20-30 m, a fost descoperit al doilea șir de locuințe, construcții simplificate de suprafață (tip colibă), diferite gropi de gospodărie, limitate fiind de câmpiile din preajmă.

Bordeiele și semibordeiele (părțile ce s-au păstrat) apar sub forma unor gropi ovale, ovale neregulate, circulare, cu dimensiuni cuprinse între 3 x 4, 6 x 4 m, adâncite la 0,5-1,5, uneori până la 2,2 m (vezi pl.3/1). Podeaua era, de cele mai multe ori, accidentată, având gropi, trepte ș.a. Sistemul de încălzire consta din vetre, ruguri, cuptoare de lut. Asemenea locuințe au fost cercetate parțial în așezarea Vișoara I și Seliște. Locuințele aveau pereți auxiliari, verticali, din nuiele lipite cu lut în amestec cu paie. Bucăți de lipitură cu amprentă de nuiele sau bârne au fost frecvent descoperite în limitele locuințelor. Construcțiile de tip colibă erau mai mici (1 x 1,5, 2 x 3 m). În cadrul lor se semnalează, de asemenea, rămășițe de rug.

Majoritatea materialelor se concentrează în limitele locuințelor. Concentrațiile terestre și gropile de gunoi conțin foarte puține vestigii și nu dezvăluie întreaga lor diversitate.

Uneltele se lucrau de preferință din silex, gresie și mai rar din șist ori alte tipuri de roci. Prelucrarea inițială a bulgărilor de silex, posibil și a nucleelor, se făcea în afara așezării, în apropiere de "minele" de extragere. În perimetrul așezării se lucrau doar uneltele, drept dovadă servind numeroasele așchii de prelucrare. Circa o treime din piesele de silex sunt deșeuri de producție care nu poartă urme de prelucrare și folosire. Urmează să presupunem că locuitorii așezării Sacarovca I nu duceau lipsă de materie primă.

Nucleele formează aproximativ o pătrime din inventarul de silex. Au dimensiuni medii, cu o înălțime cuprinsă între 3 și 7 cm (predomină 4-6 cm) (pl.3/15). Cele mai multe din ele sunt puternic folosite. Ca formă, predomină nucleele prismatice (aproximativ jumătate din nuclee) cu suprafața de desprindere aplatizată, având una sau două, mai rar trei suprafețe de lovire. Aplatizarea suprafeței de desprindere e accentuată în foarte multe cazuri (tehnica desprinderii paralele). Pe locul doi se plasează nucleele cuneiforme, cu o singură suprafață de lovire, bi- sau trifaciale. Ca și în cazul nucleelor prismatice, cele cuneiforme au partea dorsală debitată oblic (acoperită cu negative de așchii) care nu se mai folosea la executarea altor operații. Din nou e utilizată tehnica desprinderii în paralel. Au mai fost depistate (deși în număr mic) nucleee discoidale și amorfe, de pe care, în principal, se desprindeau așchii.

Deseori, nucleele uzate se utilizau ulterior în calitate de percutoare sau retușoare. În aceste scopuri se exploatau îndeosebi nucleele cuneiforme, loviturile executându-se cu partea lor inferioară, mai îngustă (pl.3/15).

Analizând piesele în curs de prelucrare, semnalăm o predominare netă a așchiilor. Însă, doar 40 % din ele au fost supuse prelucrării secundare sau utilizate. Ca dimensiuni, predomină așchiile mici (diametru cuprins între 1 și 2,9 cm), urmate apoi de așchiile mijlocii (diametru între 3 și 4,9 cm), mai puțin numeroase fiind microașchiile (diametru până la 1 cm) și cele masive (diametrul depășește 5 cm). În asamblarea uneltelor de tăiat se foloseau, preferențial, așchiile mici și microașchiile. Pe așchii mici și mijlocii se formau, în principal, gratoarele. Acestea din urmă formează cel mai numeros grup de unelte, cu un procentaj de peste 30 %. Se disting mai multe tipuri: terminale (gratoare pe capete de așchii) (pl.3/7), laterale, lateral-terminale, circulare. Tot pe așchii se lucrau perforatoarele (pl.3/3).

Lamele sunt, aproximativ, de două ori mai puține decât așchiile, dar se întrebunțau mai intens ca uneltele (80 % din ele). Predomină lamele de dimensiuni mijlocii (0,7-1,4 cm lățime), mai puțin numeroase sunt lamele mari (1,5-2,4 cm) și foarte puține micro- și macrolamele. În mare măsură, ele n-au fost supuse prelucrării secundare și doar o pătrime din ele au fațeta dorsală sau ventrală retușată (retușa ascuțită, mărunță). Mai puțin numeroase sunt lamele al căror tăiș să fi fost retușat în întregime. Printre uneltele pe lame se impune categoria celor de tăiat și ferestruit, retușate (pl.3/4) sau nu (pl.3;5;11-13) (80 % din uneltele pe lame). Urmează în continuare gratoare terminale (pe capete de lame) (pl.3/8-10), perforatoare, sfredede, burine, tăietoare (pl.3;6).

Semnalăm prezența lamelor microlite geometrice-trapezoidale, romboidale, lucrate pe fragmente de lame mari și mijlocii (pl.3/2). De regulă, acestea au laturile acoperite cu retușă mărunță și abruptă din partea dorsală și doar în mod excepțional o latură e retușată din partea ventrală. În linii generale, este determinată și apartenența lor funcțională. Se exploatau în cele mai diverse sfere: ca lame de cuțit, vârfuri de săgeată și alte arme de vânătoare.

Lamele mijlocii și mici serveau ca bază și pentru "dinții" de seceră - lame de seceră care se deosebesc radical de lamele cuțitelor de secerat specifice CBN. O particularitate a lor constă în lustrul pieziș, pe una sau două margini, format la tăierea spicelor. Lamele descrise erau fixate sub un anumit unghi în rame de lemn sau os (seceră tip "Karanovo"). O ramă de os a fost depistată în locuința 21, Sacarovca I (pl.3/32). În cursul reconstituirilor (F. Prošek, S.M., S.N. Bibikov), s-a constatat că pentru asamblarea unei seceri era nevoie de 5-7 lame⁴⁴. Într-una din locuințe (așezarea Seliște) s-au găsit 16 lame, deci rămășițele a aproximativ trei seceri.

Din șist se confecționau tesle aplatizate, trapezoidale sau dreptunghiulare (pl.3/18), iar din gresie râșnițe, frecătoare de vopsele, abrazive pentru ascuțirea sau șlefuirea artefactelor de piatră sau os (pl.3/20). Merită toată atenția măiestria cu care prelucrau osul locuitorii așezării Sacarovca. Numai aici au fost adunate mai mult de 150 unelte sau obiecte din oase de cerb nobil, porc, mistreț, bovine, respectiv spatule, lustruitoare pentru piei (pl.3/22), străpungătoare și ace pentru piei și blănuri, rame și mânere de la unelte asamblate, cuțite și gratoare din colți de mistreț.

O deosebită atenție merită olăritul, producția ceramică fiind o ramură avansată. Vasele se modelau cu mâna și se ardeau pe rug. Predomina ceramica grosieră reprezentată prin vase mari, ai căror pereți depășesc în grosime 1

cm, modelate din pastă cu degresant vegetal abundent, mai rar șamotă. În exterior, vasele sunt acoperite cu pete cafenii-roșietice, negre-cenușii, galbene ș.a. În scopul măririi capacității impermeabile, vasele erau acoperite cu angobă. Ca formă, se impun oalele cu corpul globular, oval- prelung, cilindric, cu gâtul cilindric sau pălniform (pl.3/36-40, 42). S-au mai găsit amfore cu două mânere, tigăi cu marginea îngustă (pentru coacerea gramineelor ?), cazane pentru necesități gospodărești.

Jumătate din vase sunt decorate cu ornament adâncit sau plastic. Cel mai adesea vasele se acopereau cu linii incizate sau "zgâriate" cu o unealtă specială, ascuțită sau boantă. În așezarea Sacarovca I se cunoaște o asemenea unealtă de os. Liniile se "așterneau" în benzi paralele, verticale ori oblice. În alte cazuri, se dispuneau sub un anumit unghi una față de alta, formând un ornament în zig-zag sau "parchet" (pl.3/38-40).

Decorul incizat era îmbinat deseori cu diferite aplice: proeminențe ovale, simple sau duble; benzi și brăuri în relief, uneori alveolate (pl.3/36, 37, 42). Ornamentul executat prin impresiuni digital-unghiale acoperea întreaga suprafață a vasului (pl.3/34). Motivul "spic", modelat prin "ciupituri" duble cu unghia, a fost preluat de la populația Criș de mai multe comunități culturale, ca de pildă populația CBN. La rândul ei, populația Criș a împrumutat din Orient tehnologia folosirii scoicilor pisate în pasta de lut (pl.3/39, 40), ca de altfel și decorul în val (pl.3/41). Barbotina, ca ornament, este semnalată foarte rar.

Altă categorie, care se delimitează cu ușurință din materialul ceramic, este formată din vasele de ceramică fină. Vasele descrise au fost modelate din pastă bine frământată, cu o neînsemnată componentă vegetală, atent mărunțită. Suprafața lor e de culoare cenușie cu nuanțe: cenușiu-negru, cenușiu-roz, cenușiu-cafeniu. Grosimea pereților atinge 0,7 cm. După formă se evidențiază: cupe tronconice și semisferice de mărime diferită; vase globulare, puțin aplatizate, cu gâtul scurt cuneiform; vase închise cu muchie pe corp; cupe cu pereții aproape verticali și buza tăiată orizontal (pl.3/28-33, 35).

Vasele din pastă fină se ornamentau foarte rar. Cel mai frecvent decor îl constituie aplicele-proeminențe, plasate simetric pe muchia cupelor (linia diametrului maxim), în număr de 3-4 (pl.3/28, 30, 33).

Originale ca formă sunt vasele "fructiere". Partea de sus are aspectul unei cupe mari, deschise, iar cea inferioară constă dintr-un picior-suport tronconic, gol înăuntru (pl.3/25-27). La puține din ele suportul a fost ornamentat cu șănțulețe, iar în așezarea Viișoara suportul uneia era pictat cu linii oblice, roșii. Suntem îndreptățiți să presupunem că, inițial, au existat mai multe vase pictate (îndeosebi în așezarea Viișoara I), pictură care, datorită condițiilor climatice și particularităților de sol, nu s-a păstrat.

O categorie aparte o formează obiectele de podoabă. Practic, în fiecare locuință s-au găsit brățări de lut, triunghiulare sau ovale în secțiune, având diametrul cuprins între 7 și 9 cm (pl.5/12-14). După cum se vede, au fost modelate din pastă bine frământată, în care n-a fost atestată prezența degresanților. Pe suprafață s-au păstrat porțiuni lustruite. Predomină cele de culoare neagră intensă, neagră-cenușie, mai puțin numeroase fiind brățările de culoare galbenă sau galbenă-cenușie. Din pastă de argilă similară și prin aceleași procedee de ardere au fost modelate mărgelile (pl.5/5-6, 8-10). Subliniem că, calitatea arderii și prelucrarea suprafeței e ca și a brățărilor. După formă, se delimitează câteva tipuri, după cum urmează: cilindrice (de înălțime diferită), bitronconice, ovale, de tip **umbo**. Varietatea formelor și a gamei de culori a permis chiar imbinarea lor într-o salbă originală.

În categoria obiectelor de podoabă se includ și pandantivele de os. Se cunosc câteva vestigii de acest fel: pandantiv din dinți de cerb (pl.5/7), pandantiv - placă lustruită din os de pasăre.

Nu mai puțin originale sunt și pandantivele pe valve de moluște, tip **Unio** (pl.5/11)/ Dacă e să judecăm după unele exemplare, suprafața valvelor putea fi parțial lustruită pentru a i se imprima un luciu sidifiu.

O atenție deosebită merită mărgelile de aramă, depistate în locuința de la Seliște. În număr de 4, ele au formă cilindrică scundă și au fost confecționate prin călire. Acestea constituie una din cele mai vechi atestări ale metalului în interfluviu.

Purtătorii culturii Criș au adus cu ei o economie productivă, relativ dezvoltată: agricultura și creșterea animalelor. Alături de îndeletnicirile menționate, mai practicau vânătoarea și culesul.

Toate așezările culturii Criș cunoscute până în prezent sunt situate în exclusivitate pe terenuri favorabile pentru cultivarea plantelor, după cum rezultă din datele paleobotanice (Z.V. Ianușevici, N.N. Kuzminova), obținute prin studierea amprentelor de pe lipitură și de pe vase ceramice și, îndeosebi, prin analiza materialului carbonizat din așezarea Sacarovca I. Este confirmată cultivarea de către locuitorii acesteia a grâului cu 4 specii - **Triticum monococcum**, **T.dicoccum**, **T.spelta**, **T.compectum**, grâu-pitic; a orzului (**Hordeum vulgare** și **H.vulgare var.nudum**);

a meiului și ovăzului. Speciile cultivate preferențial erau *Triticum spelta*, *T.dicoccum* și *Hordeum vulgare var.nudum*. Se cunoșteau și culturi de leguminoase - mazărea, bunăoară. Probabil că în preajma locuințelor creșteau pomi fructiferi, respectiv prunul, corcodușul, vișinul, cireșul, precum și vița-de-vie. Putem afirma cu certitudine că vița-de-vie fusese cunoscută de mai multe generații, dat fiind faptul că nu se deosebea mult de cea cultivată (determinări efectuate de N.N. Kuzminova).

Uneltele agricole sunt prezente într-un număr impunător. Enumerăm: afânătoarele și săpăligile de corn pentru prelucrarea inițială a pământului; secerile pentru strângerea recoltei, cele mai productive fiind cele de tip "Karanovo". Pe cale experimentală, s-a demonstrat că secerile respective sunt doar de două ori mai puțin productive decât secerile denticulate de fier, actuale și, practic, nu se deosebesc în această privință de cele de aramă⁴⁵. Boabele erau prăjite pe tigăi de lut speciale, în cuptoare sau pe vetre. Rămășițe carbonizate de graminee au fost găsite în cuptorul din locuința nr.21 (Sacarovca I). Mai apoi, boabele erau râșnite la râșniță sau piuă. Pietrele fragmentate de râșniță sunt vestigii neîmprescitate în orice locuință sau construcție gospodărească. O parte din râșnițe aveau două mânere, adică mărimea pietrelor inferioare ajungea până la jumătate de metru, aceasta fiind dimensiunea maximă pentru asemenea unelte. Până în prezent nu s-a descoperit vreo piuă; probabil se ciopleau în lemn și, prin urmare, nu s-au păstrat. În schimb, au fost descoperite pisăloage de piatră, determinate fiind ca unelte de prelucrare a boabelor de grâu (G.F. Korobkova).

Agricultura primitivă, ca îndeletnicire, era însoțită neapărat de creșterea animalelor, aceste două componente ale economiei aflându-se în anumite raporturi de dependență. Prin cultivarea plantelor se asigura baza furajeră, iar pășunatul pe miriște contribuia la creșterea productivității câmpurilor. Animalele mai erau folosite la semănat.

T.spelta, bunăoară (or aceasta era principala cultură cultivată) putea fi semănată doar prin spice. La adâncirea spicelor și seminței în sol se foloseau animalele. Z.V. Ianușevici⁴⁶ a prezentat materiale interesante privind agrotehnica gramineelor. Rolul animalelor în lucrările agricole a fost cercetat și de către V.A. Șnirelman⁴⁷.

"Triada" neolitică este prezentă și în așezarea Sacarovca I - bovinele, porcul, ovicaprinele - care constituiau neîndoielnic rezerva principală de carne. În expresie numerică, animalele domestice sunt reprezentate prin 85 % în materialul osteolitic (sau 77,7 % din indivizi), care numără peste 6000 oase întregi ori fragmentare. Un interes aparte îl suscită faptul că în această așezare au fost depistate oase apreciate ca aparținând calului domestic. Dacă concluziile paleozoologului A.I. David se vor confirma în viitor, aceste materiale vor fi cele mai timpurii în ce privește domesticirea calului în Europa.

Vânatul ocupa o poziție secundară printre îndeletnicirile populației așezării. Oasele de animale sălbatice constituie 14,41 % din lotul de oase sau 23 % din indivizi. Cel mai adesea era vânat cerbul nobil, căprioara, mistrețul și mai rar bourul, elanul, ursul. Pentru blană se vâneau vulpea, jderul, râsul, vidra, pisica sălbatică, bursucul. În ce privește uneltele și armele de vânătoare, în așezarea Sacarovca I au fost identificate pumnale de os, vârfuri de săgeată pe lame și trapeze (pl.3/14).

Purtătorii culturii Criș se ocupau intens cu culesul, completându-și rezervele de hrană cu coarne, porumbe, mere, nuci, ghindă (determinări efectuate de N.N. Kuzminova).

Pescuitul nu este documentat prin vestigii. Nu putem afirma nici dacă consumau sau nu moluște. Cu toate acestea, nu suntem îndreptățiți să le excludem sau să le negăm.

Prelucrarea pieilor și blănurilor s-a constituit ca ocupație casnică de cea mai mare importanță pentru populația neolitică Criș. În acest domeniu, pe lângă gratoarele menționate cu alt prilej, se mai folosea un tip specific de racloare, lucrate în gresie sau pe cioburi de vase (pl.3/24). Este vorba de niște obiecte plate, ovale sau circulare, cu dimensiuni de 6 x 5 cm, 6 x 8 cm și având până la 2 cm grosime. Specialiștii (G.F. Korobkova) semnalează o înaltă productivitate a lor, îndeosebi, în etapa inițială de prelucrare. În etapa finală, pieile erau supuse lustruirii cu ajutorul lustruitoarelor speciale realizate din os și piatră de râu (pl. 3/19). Racloarele de os reprezintă niște unelte cu două mânere, lucrate pe oase lungi de animale.

Din blana și pielea prelucrată se confecționau numeroase obiecte de uz casnic și îmbrăcăminte. În asemenea scopuri erau utilizate cuțite de silex pentru croirea pielii, străpungătoare, perforatoare, sule de os și silex.

Referitor la uneltele de prelucrare a lemnului, menționăm că acestea se obțineau, preferențial, din silex. Distingem 6 categorii funcționale: burine, cuțite de rabotat, ferăstraie, alezoare, dălți, rabotoare. Unele operații auxiliare se efectuau cu ajutorul teslelor de șist. Judecând după artefactele de os păstrate, conchidem că populația

Criș își însușise următoarele operații: tăierea, despicarea, rabotarea, șlefuirea. În olărit, se foloseau spatule din scoici **Unio** și unelte pentru decor din colți de mistreț.

În ce privește ritul, religia și cultul, amintim că n-au fost semnalate înmormântări aparținând CC. Referitor la materialele arheologice Criș clasice (din epicentrul CC), care relevă un înalt nivel de dezvoltare a cultului fertilității, atestăm prezența lui și în materialele din interfluviu. O manifestare concretă a cultului fertilității o întrezărim în decorul în formă de "spic", în prezența figurinelor antropomorfe. Merită atenție o figurină (așezarea Sacarovca I) cilindrică, prelungă, în a cărei parte inferioară se reliefează două tălpi de picior, partea de sus fiind străbătută de un orificiu pentru atârnat. După toate probabilitățile, actele magico-religioase erau săvârșite în preajma "altărașului" descoperit în locuința 21, într-o nișă specială, deasupra cuptorului. Disponerea în locul indicat nu ni se pare întâmplătoare, având o anume semnificație în raport cu vatra, focul ș.a.

Altarul are forma unei măsuțe triunghiulare, cu trei piciorușe. Partea superioară e de forma unei cupe, cu fundul lent albiat. Marginile exterioare (pe perimetrul cupei) au fost afectate în vechime, prin urmare, nu putem aproxima forma și adâncimea ei inițială. Fațetele laterale și picioarele sunt ornamentate cu linii incizate, late de 2 mm și adânci de 0,5-2 mm. Liniile adâncite scurte se îmbină între ele într-un decor zig-zagat. Culoarea variază de la cenușiu-deschisă la cenușiu-cafenie. Pasta conține un bogat amestec de pleavă mărunțită.

Făcând o retrospectivă a literaturii consacrată problemelor CC și culturilor sincronice, din Europa Centrală și de Sud-Est, conchidem că sunt rare cazurile de depistare a altarelor. Cele mai multe din ele sunt date la sfârșitul culturii Criș - fazele III și IV. Mai precis, către perioada Criș IV apar altărașe triunghiulare, ornamentate cu linii incizate în zig-zag.

Analizând totalitatea datelor de care dispunem, conchidem că monumentele de pe teritoriul dintre Prut și Nistru se încadrează în etapa târzie a sistemului culturii Criș și pot fi atribuite fazelor III și IV. Presupunem că prima pătrundere a purtătorilor CC pe teritoriu (către începutul mil. V î.e.n.) a fost fixată de materialele de la Vișoara I. Dacă e să judecăm după informația furnizată de bogata și complexa colecție de materiale, așezarea Sacarovca I se datează în faza IV (finală) a culturii Criș. Făcând analogie cu monumentele din Moldova de pe malul drept al Prutului, constatăm cele mai multe tangențe ale așezării Sacarovca I cu cea de la Valea Lupului⁴⁸. Această teză se află în deplin acord cu datele analizei C₁₄ de la Sacarovca I, respectiv 4700 ± 100⁴⁹.

Spre sfârșitul CC, pe teritoriul din dreapta Prutului își fac apariția purtătorii CCL (a doua jumătate a mil. V î.e.n.). Ultimii, parțial au asimilat, parțial au dislocat populația Criș (S. Marinescu-Bâlcu, N. Ursulescu). În ce privește soarta purtătorilor CC din stânga Prutului, problema rămâne nesoluționată. Deja către mijlocul mil. V î.e.n. încetează contactele CC cu CBN. Populația de pe Nistru este atrasă în sfera de influență a CDD. Purtătorii CCL pătrund la est de Prut doar în ultimul sfert al mil. V î.e.n. Mai există oare acum populația Criș? Studiarea culturii se află în etapa incipientă, prin urmare, avem mai multe probleme decât soluții. Credem că o bună parte din problematica culturii va fi elucidată în volumul monografic (în curs de pregătire) privind materialele Sacarovca I.

CULTURA CERAMICII LINIARE

Teritoriul R. Moldova, partea de est a României, Ucraina de Vest au fost parțial ocupate în perioada neoliticului târziu, de purtătorii uneia dintre cele mai întinse culturi - cultura ceramicii liniare. De această cultură este legată apariția agricultorilor ce-și prelucrau pământul cu ajutorul săpăligii, tip specific pentru condițiile climatice moderate ale Europei Centrale⁵⁰. Plécarea lor în masă, deplasarea lor spre est, dincolo de Carpați, este un moment greu de explicat. Una din motivații poate fi căutarea de noi pământuri roditoare, căutare condiționată de creșterea rapidă a comunităților, iar o alta presiunea din partea formațiilor culturale nou apărute, în special, a grupului Jeliz. Arealul de răspândire a acestui grup a cuprins în întregime arealul CCL pe Dunărea de Mijloc. În această perioadă apar primele monumente ale CCL în spațiul pruto-nistrian. Purtătorii CCL pătrund în acest teritoriu dinspre vest, pe dincolo de Prut, evitând înaintarea pe cursul mijlociu al Nistrului. Drept explicație pentru acest fapt, putem invoca prezența monumentelor CBN în această zonă: Perebikovți, Gordievți (r. Hotin), Komarovo (R. Kelmenetk), Lomaciņi I și II (r. Sobireansk) (Ucraina)⁵¹, precum și lipsa solurilor fertile pe care și le-ar fi dorit.

De studierea CCL în diferite perioade s-au ocupat T.S. Passek, E.K. Cernăș, V.I. Marchevici, L.N. Makarova, O.V. Larina. Meritul descoperirii îi revine lui V.I. Marchevici care la mijlocul anilor '50 identifică primele puncte

în r. Florești (Florești I, Mărculești, Țâra II, Rogojeni II ș.a.). Cea mai renumită a devenit așezarea Florești I, cercetată sistematic de T.S. Passek și E.K. Cernăș în decurs de 6 ani⁵². Aceste investigații rămân și până astăzi cele mai impresionante: a fost dezvelită o suprafață de peste 2000 m², au fost investigate 15 construcții de locuit și gospodărești și a fost depistată o bogată colecție de vestigii. Pentru prima dată în spațiul pruto-nistrean s-a stabilit cronologia relativă a culturilor CL și Cucuteni-Tripolie timpurie. Ca rezultat al acestor investigații, cât și al cercetării prin secțiuni a așezărilor Putinești, Mărculești, Țâra II și ca urmare a corelării lor cu monumentele de pe teritoriul Ucrainei, a fost stabilit cadrul CCL în cronologia relativă. Conform ei, CCL urmează după cultura Criș, anticipă cultura Boian și coexistă cu cultura Bugo-Nistreană în fazele ei târzii. Autorii au delimitat cronologic două grupuri de monumente: mai timpurii, în principal, cele de pe teritoriul Moldovei (Florești I, Țâra II) și mai târzii - cele din Ucraina (Nezvisko, Torskoe, Lușk).

În anii următori, numărul monumentelor nou descoperite a crescut simțitor, iar fondul de izvoare s-a completat pe baza unor investigații nu prea mari. În 1962-64, V.I. Marcheveci a cercetat așezarea Ruseștii Noi, r. Ialoveni⁵³, în 1973-75, L. Makarova cercetează așezarea Rogojeni II (200 m²) și Gura Camencii VI (500 m²), r. Florești⁵⁴. Materialele rezultate au fost studiate prin prisma concluziilor anterioare ale lui T.S. Passek și E.K. Cernăș.

Investigații de proporții au fost efectuate de către autor la sfârșitul anilor '70 în așezarea Dănceni I, r. Ialoveni. A fost dezvelită o suprafață de peste 3000 m², depistându-se circa 40 de construcții și o colecție complexă de vestigii care au permis să se revizuiască punctul de vedere existent asupra locului pe care-l ocupă monumentele din interfluviu în sistemul CCL⁵⁵.

La ora actuală, în ținut sunt cunoscute mai mult de 60 de centre cu vestigii aparținând CCL, dintre care 53 au fost incluse în categoria așezări (pl. I). Ele ocupă partea centrală a zonei de silvostepă a Moldovei, de la Răut până la Prut, făcând joncțiunea cu așezările identice din Moldova din dreapta Prutului. La nord, hotarul e stabilit de așezările Cubolta, r. Sângerei și Florești I, r. Florești. La sud, hotarul trece pe râul Botna, în apropiere de stepă și silvostepă. În afara limitelor evidențiate a fost descoperită așezarea Slobozia-Vărăncău, r. Soroca (pe Nistru)⁵⁶ și Mainova Balka, lângă or. Ananiev (regiunea Odesa)⁵⁷. Teritoriul delimitat coincide cu arealul intern al CBN. Probabil, centrele CCL au apărut pe când varianta nistreană a CBN nu mai exista.

Așezările CCL au fost studiate atât în extrema sudică (Dănceni I, Ruseștii Noi I) cât și în cea nordică și estică (Florești I, Gura Camencii VI, Țâra II, Rogojeni II). Localizarea în văi adânci e caracteristică pentru 89 % din monumente; foarte rar acestea se găsesc pe platourile înalte de pe malurile râurilor (Florești I, Țâra II). Cel mai frecvent, așezările ocupă pantele de sud și de sud-est ale văilor (Dănceni I, Gura Camencii VI, Lazovsc I, XI), mai rar pe cele de sud-vest și nord (Strășeni IX, Rogojeni II).

Analiza hărții arheologice a CCBL, cu luarea în considerare a particularităților de sol, scoate în evidență tendința purtătorilor culturii respective de a popula anumite terenuri. Majoritatea monumentelor sunt așezate pe soluri de luncă și pajiști șistoase (Dănceni I, Ialoveni I, Gura Camencii VI, VII, Cubolta), saline (Ruseștii Noi I, II), de cernoziom tipice, cu un conținut de humus mic și mediu, de cernoziom obișnuit (Chipereni I, II, Izvoare I, Brănești XIII). Rocile ce au contribuit la formarea solurilor sunt de origine aluvio-deluvială, respectiv argila ușoară, argila nisipoasă, loessul. Actualmente, acestea sunt cele mai fertile soluri din Moldova⁵⁸. Așadar, concentrarea așezărilor în anumite microregiuni se explică prin existența purtătorilor CCL față de calitatea și componența solurilor. Elocventă în acest sens este dislocarea monumentelor pe teritoriul r. Sângerei și Florești, unde fiecărui monument îi revin mai puțin de 2 km² de luncă. Periegezele arheologice evidențiază monumente în regiunile în care deja s-au făcut descoperiri, neatestându-se noi centre. Monumentele "vechi" par a fi inconjurate de noi și noi "așezări - satelit", măbind gradul de populare a luncilor în epoca neolitică.

Suprafața așezărilor variază între 1 ha (Lazo XIV), 1,5 ha (Florești I) și 4-5 ha (Iezărenii Vechi VIII, Dănceni I). Grosimea stratului cultural e de 0,05-30 m, vestigiile concentrându-se îndeosebi în locurile ce corespund construcțiilor de locuit și anexelor gospodărești.

În total, până în prezent, au fost identificate în așezări peste 60 de construcții de locuit și anexe gospodărești care, în fond, formează două tipuri: adâncite în sol și de suprafață, ultimele constituind doar 5 %. Locuințele sunt reprezentate, de obicei, prin semibordeie de la care s-au păstrat doar gropile de fundație ovale sau oval-alungite, cu partea dinspre nord îngustată (pl. IV/1). Ele sunt adâncite în sol la 0,5-1 m, au dimensiuni de 6,5 x 2,85, 12,5 x 4 m, iar suprafața variază de la 15-18 până la 45 m². Un alt tip de locuințe adâncite au forma alungită neregulată sau în formă de fasolă, cu o suprafață de 10-30 m². Ele erau completate cu gropi mai mici, amplasate pe aceeași axă. E

posibil ca în vechime să fi fost protejate de același acoperiș, suprafața totală a acestor locuințe fiind de 30-35 m². Fundul gropilor este neregulat, având gropi auxiliare și trepte, din care cauză suprafața utilă se reduce până la 15-20 m². Ca excepție, în așezarea Dănceni I a fost depistată o locuință de formă ovală perfectă, de 3,1 x 2,1 m, cu două treceri dinspre sud, în mijlocul lor aflându-se vatra.

Locuințele descrise aveau partea de deasupra pământului construită din stâlpi, pereții fiind din nuiiele unse cu lut pe care se sprijinea acoperișul. Lipitura de pe pereți, din imediata apropiere a vetrelor sau cuptoarelor, este arsă. Bucăți de lipitură cu amprente de nuiiele, vergi și bârne s-au păstrat în multe locuințe.

O construcție similară o prezintă și puținele locuințe de suprafață. Rămășițele unei asemenea construcții au fost dezvelite în așezarea Dănceni I. Locuința (din care s-au păstrat doar ruinele, respectiv bucăți de lut ars), avea, probabil, forma dreptunghiulară, în partea mai îngustă a ei, iar în centru se găsea o groapă de stâlp. Această construcție e considerată locuință și datorită vestigiilor variate și impresionante numeric. În așezarea Gura Camencii VI, după aglomerațiile materialelor arheologice, L.N. Makarova a stabilit limita a două așezări cu o suprafață de 150 și 216 m² ⁵⁹. Aceasta nu reprezintă altceva decât răspândirea vestigiilor pe suprafața dezvelită. Probabil, arealul respectiv corespundea "curții" și nu locuinței ca atare. În așezarea Rogojeni II, aceeași cercetătoare a descoperit o locuință de suprafață, cu dimensiunile cuprinse între 14 x 8 m și suprafața de 100 m². Și aceasta avea forma dreptunghiulară, cu gropi pentru stâlpi la colțuri ⁶⁰.

Fiecare locuință dispunea de un sistem de încălzire, de la care s-au păstrat resturi de vetre, cuptoare, gropi de rug. Ele se aflau în cele mai adânci gropi ale locuinței, de preferință, în partea de sud sau sud-est. Un cuptor foarte bine păstrat a fost găsit în locuința nr. 86 din așezarea Dănceni I. Are forma unei potcoave, cu dimensiunile de 1,16 x 0,9 m. Podina, unsă cu un strat de lut de 10-15 cm, e puternic arsă. Pereții au o înălțime de 45 cm și sunt ușor înclinați spre interior. Cuptorul a fost construit pe o porțiune de sol steril. Gura cuptorului se găsea la o înălțime de 0,5 m de la podea.

Vetrelle puteau fi amenajate și în afara locuinței. Locurile de dispunere a lor sunt indicate de gropile nu prea mari de formă ovală ce s-au păstrat. În preajma locuințelor, trăitorii gospodăreau în timpul verii. Tot aici se instalau platforme- măsuțe de lut speciale. Majoritatea rășnițelor au fost găsite, de asemenea, în afara perimetrelor locuințelor. Lângă locuințele din așezarea Dănceni I au fost descoperite gropi pentru păstrarea grânelor, având dimensiuni de 1,3 x 1,3, 2 x 1,5 și care erau adâncite la 1-1,5 m, precum și construcții gospodărești semiadâncite (până la 1 m) și de suprafață (cu dimensiuni de 3,6 x 1,8; 4,35 x 2 m) destinate păstrării produselor agricole, reprezentând un fel de "hambare". În așezarea Florești I, asemenea construcții n-au fost semnalate (au dispărut probabil sub straturile de cultură străină ?), produsele putând fi păstrate în gropile din podeaua locuințelor. Mai notăm aici că suprafața locuințelor de la Florești I este puțin mai mare decât a celor de la Dănceni I.

Astfel de complexe, din care fac parte construcții de locuit, gropi menajere, hambare și cu altă destinație, formează o singură gospodărie cu suprafața curții de 70-100 m² (conform distribuirii vestigiilor). În limitele ei se concentrează majoritatea vestigiilor care caracterizează cultura materială și modul de gospodărire al populației.

De la bun început, cultura ceramicii liniare se impune ca o cultură dezvoltată de agricultori și crescători de animale, în a căror viață vânătoarea și culesul jucau un rol neînsemnat. Elaborările de ultimă oră permit o abordare mai complexă a acestor ramuri. E evident caracterul multicultural al agriculturii purtătorilor CCL: cultivau graminee - grâu de 5 specii (*Triticum monococcum*, *T.dicocum*, *T.aestivum*, *T.compactum*, *T.spelta*), orz cu bobul golaș și îmbrăcat și leguminoase: mazăre, mazărice, linte - pratului. În preajma locuințelor creșteau pomi fructiferi, mai precis corcoduș, prun, cireș. Gospodăriile erau despărțite una de alta de terenuri cu o suprafață de 300-400 m². Însă culturile din arealul acestora nu puteau satisface necesitățile locuitorilor. Producția agricolă de bază urma să fie obținută pe terenuri mai mari pe care, de preferință, se cultiva grâu, orz, mei. Mai frecvent cultivau grânele cu bob îmbrăcat, acestea fiind mai rezistente la secetă, scuturare, boli și dând recolte constante în condiții climatice diametral opuse. Din aceste considerente, gramineele menționate erau preferate celorlalte în epoca neolitică ⁶¹. Bogata paletă de produse agricole este probată și de existența diverselor tipuri de gropi și "hambare". Datele expuse mai sus sunt documentate prin identificarea a peste 300 de amprente botanice de pe suprafața și din pasta vaselor de ceramică grosieră, precum și din lipitură.

A fost atestat un întreg complex de unelte agricole, exploatat în vechime de către purtătorii CCL: prelucrarea inițială se înfăptuia cu anumite afânătoare cu vârful de corn (care, probabil, erau din lemn și nu s-au păstrat), bețe pentru săpat, bețe de lemn cu piedică de sprijin și cu unelte manuale pentru tragerea brazdelor ⁶² (cunoscute de

multe popoare străvechi). Toate săpăligile CCL ce s-au păstrat au lama verticală, adică nu erau bune pentru săpatul pământului, fiind eficiente doar în cazul afânării solului deja săpat, sau la săparea gropilor ⁶³. Așadar, problema prelucrării inițiale a pământului la populația neolitică, cât și la cele de mai târziu, rămâne o chestiune deschisă.

Recolta era strânsă cu seceri de tip "Karanovo". Mânerele puteau fi de lemn (care nu s-au păstrat), deoarece rame de os n-au fost depistate. După toate probabilitățile, se măcina doar o parte din recoltă, care mai apoi se păstra în gropi special amenajate. O altă parte era păstrată în snopi, la fel cum și până astăzi se mai păstrează **Triticum spelta**. Această cultură putea fi semănată doar prin spice. Apoi, se îmblăteau atât de greu, încât de cele mai multe ori "dezghiocarea" se făcea cu ajutorul pivelor și al pisăloagelor. Pivele de lemn nu s-au păstrat, fiind depistate doar pisăloagele de piatră. Puteau fi înlocuite cu dălți fragmentate de tip **Schuhleistenkeil**. Grânele în snopi puteau fi păstrate în hambarele descrise mai sus. Boabele de grâu se păstrau în vase-depozit mari, cu o capacitate de 15-20 l. Astfel de vase au fost găsite în toate așezările, iar în cea de la Dănceni I ele constituie aproximativ 20 %.

Fiind uscate inițial pe vetre și în cuptoare, cerealele se măcinau, apoi, pe râșnițe. Pentru CCL sunt caracteristice râșnițele cu dimensiunile de 40-28 cm și râșnițele ovale cu două torți cu mărimea de 50-30 cm (pietrele inferioare). Dimensiunile acestea sunt maxime pentru râșnițele de mână. Indirect, ele indică cantitatea mare de produse care urmau a fi prelucrate.

Cele mai multe unelte agricole au fost semnalate în așezarea Dănceni I, respectiv peste 10 % din numărul total de unelte. În alte așezări ele sunt de două ori mai puține.

Pornind de la analizele palinologice efectuate în așezările Florești I ⁶⁴ și Târpești ⁶⁵, putem deduce lărgirea terenurilor cultivabile pe seama pădurilor, prin metoda defrișării.

Dacă e să facem o caracterizare generală a agriculturii CCL din interfluviu (și nu numai), notăm că purtătorii culturii respective practicau o agricultură de săpăligă, polifuncțională, cu sistem de curățură, orientată, în principal, spre cultivarea plantelor cerealiere și păstăioaselor.

Am mai subliniat, cu altă ocazie, importanța agriculturii pentru o altă sferă de activitate, respectiv creșterea vitelor. Semnificația acestei îndeletniciri în economia populației CCL diferă de la caz la caz. Bunăoară, în așezarea Dănceni I predominau animalele domestice (80-90 %), pe când în cele de la Florești I și Țăra II, corelația dintre ponderea animalelor domestice și cele sălbatice este de 50 % la 50 % ⁶⁶. Bovinele alcătuiau în jur de 50 %. Diferă ponderea ovicaprinelor: la Dănceni I și Țăra II, ele alcătuiesc 30 %, pe când la Florești prezența lor e neînsemnată. Explicăm acest fapt prin creșterea preferențială a porcului (în așezările Dănceni I și Țăra II, porcul ocupa doar locul trei). Teza, conform căreia ovicaprinele erau crescute și pentru lână, este confirmată din nou de uneltele de muncă, respectiv fusaiiolele descoperite în așezările Dănceni I, Lazovsc XI, Brănești XIII.

Ponderea însemnată a vânatului la Florești I, Țăra II, Rogojeni II se explică prin prezența în imediata apropiere a pădurilor. În ce privește așezarea Dănceni I, aceasta era situată într-o regiune ce se mărginea cu zona de stepă, circumstanță care a înlesnit și favorizat creșterea animalelor mici cornute.

Principala pradă de vânătoare era cerbul nobil, mistrețul, mai rar căprioara și bourul sălbatic. Foarte rar s-au descoperit oase de cal, castor și iepure.

Culesul este documentat prin resturi de graminee sălbatice (pleava se adăuga în pasta vaselor) și prin sâmburi de coarne. Despre pescuit și consumarea moluștelor nu ne putem pronunța datorită absenței vestigiilor specifice.

Dintre toate ocupațiile populației, producerea uneltelor ni se pare cea mai semnificativă, dat fiind faptul că ea asigură toate necesitățile gospodărești. Materia primă consta din silex, diferite roci, din corn, os și lemn. Se folosea, în principal, silexul cretacic, dar și silexul "de Prut", amfibolitul, obsidiana, tuful carpatic. Prezența acestor materiale indică păstrarea contactelor cu comunitățile înrudite din Europa Centrală și de Sud-Est.

Prelucrarea primară, posibil și confecționarea nucleelor, erau efectuate în afara așezărilor, în preajma minelor de extracție, în limitele așezărilor lucrându-se doar uneltele ca atare. Colecția de silex include 1268 de piese. Semnalăm diferența nivelului de utilizare a silexului în diferite așezări: la Dănceni I doar 11 % din lot sunt deșeuri de producție, la Florești I și Țăra II constituind tocmai 50 % (fapt ce se explică prin abundența de material inițial). Albia râului Prut era, practic, așternută cu silex. Nucleele se împart în trei grupe, după criteriul formei: prismatice (aproximativ 35-50 % în diferite așezări) (pl.4/16), cuneiforme (în jurul a 30 %), amorfe (mai puțin de 25 %). Dimensiunile sunt cuprinse între 3 și 8 cm, predominând cele cuprinse între 4,5 și 6 cm. Așchiile erau desprinse cu un percutor special, sferoidal, cu dimensiunile de 3-6 cm (pl.1/4, 24). În calitate de retușoare se foloseau așchiile masive, fragmente de nucleee, nucleee cuneiforme epuizate, dălțile de șist tip **Schuhleistenkeil**, oase de animale.

Menționăm că în toate așezările se observă predominanța lamelor (58-74 %), de dimensiuni mari și medii. Uneltele se formau atât pe lame, cât și pe așchii (de preferință de mărime medie și mare). Prezentăm în continuare date (care vizează toate monumentele analizate) privind raporturile dintre diferite categorii de unelte. Gratoarele alcătuiesc cel mai numeros grup - 30,2 %, în mare majoritate fiind pe așchii - de la 57 până la 70 % (în diferite așezări). Sunt de tip: circulare (pl.4/8), laterale și lateral-terminale (pl.4/7). Mai puține sunt gratoarele pe lame de silex - 32 % din numărul lor total, respectiv 5,5 % din unelte. Au mai fost determinate tipologic următoarele unelte pe lame: lame-cuțit (42,6 %) (pl.4/10, 11, 14, 15), lame cu tășul denticulat (2,5 %) (pl.4/9), lame ("dinți") de seceră (8,7 %) (pl.4/12, 13), cioplitoare și burine (5 %), tășuri și microtășuri (5,7 %) (pl.4/5, 6), trapeze în număr foarte mic (pl.4/3, 4). Analiza traseologică (efectuată de G.F. Korobkova) a permis delimitarea a până la 13 tipuri de unelte folosite la prelucrarea lemnului (pl.4/10, 11, 14), pietrei, osului, cornului (pl.4/9), pielii ș.a.m.d.

Numărul mare de gratoare indică rolul important pe care-l ocupa prelucrarea pieilor printre îndeletnicirile casnice, rezerva de materie primă fiind completată permanent de pe urma vânatului și creșterea animalelor. În unele așezări, artefactele de piele erau înlocuite prin cele din lână. O dovadă în acest sens o constituie fusaiiolele (pl.4/23), suporturile de mosoare (pl.4/22) și mosoarele de os depistate în așezări. În această perioadă, populația începe să practice țesutul la cele mai simple războaie orizontale (stative). Greutățile de lut, care erau suspendate de firele urzelei, au fost găsite în multe așezări, iar la Lazovsc XI a fost descoperită o aglomerare de 10 exemplare (pl.4/21). Cu ajutorul cârligelor de os se împleteau din cânepă (amprențele semințelor au fost identificate de Z.Ia. Ianușevici) și din alte fibre vegetale diferite rogojini și plase (?).

Uneltele de corn și os sunt mai puțin numeroase, dar foarte variate: săpăligi (pl.4/27), mânere pentru unelte îmbinate, sule (pl.4/25) și ace; lustruitoare pentru piei, spatule și unelte pentru ornamentarea ceramicii (pl.4/26). Semnalăm o anumită specializare în prelucrarea osului (silexul și lemnul continuau să fie lucrate în fiecare locuință). În așezarea Dănceni I, cel mai mare număr de unelte de prelucrare a osului au fost găsite în locuința 2, unde s-au găsit și cele mai multe artefacte de os.

Interes prezintă și uneltele de prelucrare a lemnului, care formează un grup relativ numeros. Suntem îndreptățiți să afirmăm că la Dănceni I prelucrarea lemnului avea o semnificație deosebită, dat fiind faptul că uneltele respective alcătuiesc 24 % din lot. Dintre ele nominalizăm: dălți, cuțite de rabotat (pl.4/14), ferăstraie (pl.4/17), cioplitoare și burine de silex, dălți de os, dălți și tesle șlefuite din diferite roci de piatră (pl.4/17-20). La acestea din urmă ne referim în continuare.

În așezările CCL au fost descoperite 78 de tesle (și unelte apropiate lor) din șist, mai rar din tuf silicios (gaizit), tuf roz, amfibolit (ultimele, probabil, provin din regiunea Tușnad). În secțiune, sunt plat-convexe și dreptunghiulare. Teslele plat-convexe predomină (91,5 %). O varietate a lor de formă prelungă, tip *Schuhleistenkeil*, constituie 50 % (pl.4/19, 20). Cele mai multe din ele au fost găsite în așezările Florești I (66,6 %) și Gura Camencii VI (81,8 %) ⁶⁷. Numai aici s-au semnalat tesle pătrate în secțiune, îngroșate în partea de jos (pl.4/19). Teslele late și cele scurte, applatizate, de formă trapezoidală, sunt majoritate în așezarea Dănceni I (43 %), pe când în primele formează mai puțin de 20 % (pl.4/17, 18). Acestui tip de unelte îi este consacrat un articol special ⁶⁸.

Olăritul a avut o largă răspândire în toate așezările. S-au păstrat atât fragmente ceramice, cât și diferite unelte ce deserveau această ramură: spatule pentru fasonarea vaselor (Florești I, Dănceni I), unelte de os pentru ornamentarea vaselor (Dănceni I) (pl.4/26). Colecția de ceramică reunește peste 14000 de fragmente. Predomină vasele de uz comun (ceramica grosieră) cu 60 % (pl.4/47-57) care era modelată din pastă de argilă cu amestec vegetal grosolan și doar în unele cazuri cu adaos de nisip, șamotă, etc. Cu totul diferită este pasta din care au fost modelate vasele fine. Aceasta este bine frământată și nu conține degresași decât în anumite cazuri (pl.4/28-46). În așezările Florești I și Dănceni I, ceramica fină conține și pleavă și ierburi graminee (respectiv 1 și 12 %). Unele vase au în componență nisip sau șamotă fin mărunțită. În ambele grupe ceramice se disting 8 forme principale, unele fiind comune. O largă răspândire au căpătat vasele sferoidale, cu buza ușor trasă spre interior (pl.4/33, 37, 46, 47, 50, 54, 55), străchinile (pl.4/52) cu corpul cuneiform și rotunjit, vasele în formă de amforă, cu corpul și gâtul bine delimitate. Mai rare sunt oalele bombate (pl.4/56) și cele în formă de butoi.

Numai 10 % din vasele de uz comun sunt ornamentate. Predomină decorul plastic (peste 50 %) de diferite forme (pl.4/47-49, 53, 54). O parte din vase prezintă decor adâncit sau realizat prin impresiuni digital-unghiale, îmbinate cu linii striate (pl.4/48, 57). Referindu-ne la decorul "ciupit" (pl.4/55) cu degetele ori unghia, notăm că a fost identificat doar în așezările Florești I, Gura Camencii VI, Lazovsc I, XI. "Ciupiturile" în 1-2 șiruri acoperă gâtul

sau corpul vasului. În cadrul monumentelor menționate mai sus, au fost depistate recipiente cu decor ștanțat, ștampilele având formă circulară, triunghiulară sau pătrată (pl.4/50, 51, 54).

Colecția ceramicii fine este completată (ca forme) de străchinile pe suport (pl.4/44) sau picior (pl.4/45), căușe, vase cu biberon (pl.4/43). Pe ceramica fină a fost aplicat un decor deosebit de bogat și variat, pe baza lui făcându-se cele mai multe generalizări teoretice. Decorul e prezent pe 41 % din cioburi. Era preferat decorul adâncit (97 % din cioburi) constând din linii și capete de "note muzicale" și doar 3 % îl constituie decorul plastic alcătuit din diferite aplice, mânere, suporturi (pl.4/41).

Majoritatea vaselor au pe corp (uneori și pe gât) brăie horizontale din linii paralele (de la 1 până la 8) (pl.4/41, 43). Mai răspândite sunt brăiele cu 2 sau 3 linii (pl.4/33, 38, 42, 46). Bunăoară, în așezările Dănceni I, Rogojeni II, Mândrești, brăul cu trei linii formează 50-75 %. La Florești I, Gura Camencii VI, Lazovsc XI predomină brăul cu 2 linii (40-70 %). Uneori, aceste linii sunt dispuse în perechi (Florești I-3 %). Pe corpul vasului se mai aplicau diferite linii în unghi, dungi, linii drepte întrerupte, incizate. S-au identificat până la 18 varietăți de decor cu "volută" (pl.4/33, 1, 43, 46). Ceramica astfel ornamentată a fost atestată în monumentele Florești I, Gura Camencii VI, Lazovsc XI (46-75 %), Dănceni I, Rogojeni II, Lazovsc I (20-38 %). Analizând raporturile dintre diferitele variante ale decorului cu "volută", conchidem că, cel mai adesea, vasele se ornamentau cu linii ce formează unghiuri în diferite îmbinări (au fost evidențiate 46 variante) - de la 38 până la 45 %; mai rar se decorau cu linii drepte întrerupte: Dănceni I, Rogojeni II, Lazovsc X - 15-20 %, Florești I, Gura Camencii VI, Lazovsc XI - 2-5 %. Referindu-ne la prima grupă de monumente, evidențiem și complexitatea deosebită a compozițiilor ornamentale, îmbinarea originală a diferitelor dungi, linii drepte, unghiuri pe unul și același vas (pl.4/33).

Elementul de bază al decorului în formă de "note muzicale" sunt gropițele - "capete de note muzicale". Predomină cele de mărimea 0,4 cm, constituind 60-90 % (cu referință la toate monumentele), dar există și mai mici, de 0,1-0,2 cm. Ultimele predomină la Florești I, Gura Camencii VI, Lazovsc I (26-32 %). În așezările grupului Dănceni, acest ornament formează doar 10 %. Cel mai adesea, gropițele sunt plasate direct pe linii, la intersecția lor, la îndoituri și la extremități (pl.4/41, 46). Pe ceramica de la Florești I, Gura Camencii VI, se mai distinge și o altă dispunere a lor: gropițele au fost aplicate în "dezordine" între linii și în afara lor, uneori câte 2-3 la rând; o gropiță poate uni două linii sau invers, o linie are 2-3 gropițe (pl.4/30, 38); în unele cazuri, unghiurile se termină cu câte 2 capete de "note" având "mustăcioare" (pl.4/32). Merită toată atenția fragmentele ceramice de la Florești I pictate cu vopsea roșie, sau cele pe care cu vopsea au fost umplute doar gropițele (pl.4/28). Atragem atenția asupra vaselor de la Florești I și Gura Camencii VI, la care se manifestă tendința transformării liniilor în caneluri, dar rămânând în aceleași compoziții de unghiuri și "volută", specifice CCL (asemenea ceramică alcătuiește până la 20 % în colecțiile de ceramică ale monumentelor respective) (pl.4/34-36).

În virtutea unei analize complexe a culturii materiale a purtătorilor CCL (varietatea și tipurile de unelte, particularitățile ceramicii, îndeosebi), atestăm delimitarea a două grupuri de monumente. Primul grup include așezările: Dănceni I, Rogojeni II, Mândrești, Novârneț (grupul Dănceni). Cel de-al doilea este format de: Florești I, Gura Camencii VI, Lazovsc XI (grupul Gura Camencii). Materialul ceramic din așezarea Lazovsc I și câteva complexe gospodărești și locuințe de la Dănceni I ocupă o poziție intermediară între cele două grupuri evidențiate.

Dacă e să facem unele paralele, grupul Dănceni are mai multe puncte de tangență cu așezările Nezvisko (mai ales în ce privește ceramica)⁶⁹. După calculele noastre, pe ceramica fină din așezările Nezvisko predomină decorul cu 3 linii în partea de sus a vasului (45,8 %), apoi urmează cele cu 2 linii (16,2 %), cu 4 linii (12,5 %), cu o singură linie (4,1 %). Alte variante sunt unice. Corpul vaselor se ornamenta, în fond, cu compoziții simple de unghiuri. Desenul în unghiuri e prezent cu 55,1 %, în "volută" cu 26,5 %, în linii drepte cu 4,1 %, numai în gropițe 10,2 %. O corelație similară a fost urmărită și în ceramica grupului Dănceni. Analizând ceramica de la Târpești, S. Marinescu-Bâlcu a semnalat o mai mare apropiere a ei cu cea de la Nezvisko, decât cu cea de la Florești⁷⁰. Judecând după informațiile din literatură de specialitate⁷¹, decorul pe ceramica fină din așezarea Târpești e reprezentat în felul următor: unghiuri - 42,3 %, volute - 26,9 % linii drepte - 11,5 %, capete de "note muzicale" - 16,4 %.

Probabil, aceste date se vor concretiza în urma analizei întregii colecții de la Târpești (și deși am declarat caracterul descriptiv al lucrării noastre, am făcut, totuși, aceste paralele). O caracteristică similară a materialelor de la Dănceni este făcută de autor într-un articol aparte⁷². Monumentele acestei perioade au fost influențate de

grupurile etnoculturale din nord-vest - Bükk B, Şarka, Szakalhat ⁷³. Grupul timpuriu (Dănceni) și cel intermediar pot fi raportate stadial la finele fazei mijlocii și începutul fazei târzii a CCL mică, al arealului de est (conform lui Iu. Pavuk) ⁷⁴). Aspectul culturii materiale, propriu fazei mijlocii a CCL mică a grupului Dănceni, se explică prin dezvoltarea mai lentă a culturii, în virtutea îndepărtării periferice. Grupul de monumente Gura Camencii (târziu) reprezintă etapa finală de dezvoltare a CCL din Europa Centrală, în forma ei clasică. Existența monumentelor de tranziție târzii (în cadrul monumentelor pruto-nistrene) cu anumite schimbări se explică nu numai prin pătrunderea unui nou val de populație din epicentrul culturii, dar și prin evoluția culturii pe loc. Caracterul acestui grup este dezvăluit mai elocvent în ceramica și în componența uneltelor (bunăoară, predominarea dălților de factură înaltă), care atestă păstrarea originalității etnoculturale, pe când arealul de răspândire a CCL fusese ocupat de grupul Jeliz.

Poziția tipologică a monumentelor pruto-nistrene, ca cea mai tardivă manifestare periferică în sistemul CCL, este confirmată și de decorul de pe vasele (importate ?) de tip Jeliz și Şarka (Dănceni I, Lazovsc I) (pl.4/29, 31, 40). În Europa Centrală, aceste grupuri etnoculturale semnifică trecerea la eneolitic, înscriindu-se, eventual, într-un cadru cronologic unic, confirmat de datele C₁₄ ⁷⁵. Toate aceste grupuri evoluează în ultimul pătrar al mil. V î.e.n.

Legăturile grupului de monumente Dănceni cu culturile centrale (nord-vestice) și grupurile din Europa Centrală nu sunt sesizate în aceeași măsură și în cazul grupului Gura Camencii. În materialele acestuia din urmă se întrevide o reorientare spre vest - culturile Vinca - Turdaş, Boian etapa Giuleşti, faza Aldeni, Precucuteni I. Confirmarea o găsim în fragmentele ceramice (din aşezările grupului Gura Camencii) cu caneluri, cu impresiuni mici, ştanţate și în apariția unei tehnici cu desăvârşire noi - transformarea liniilor striate în brăzdidoare late, adânci și ovale în secțiune, ceva intermediar între caneluri și excizii. Reciprocitatea acestor contacte e vădită în materialele culturii Boian, faza Bolintineanu și Giuleşti, în special, în ultima etapă Aldeni ⁷⁶. Acestea sunt gropițele cu "mustăcioare", spirala, dungile, îmbinarea de linii striate, late și înguste, împunsăturile de tub ⁷⁷, compozițiile în unghi ⁷⁸. Prezența acestor elemente a fost explicată prin influența CCL și prin aportul ei în devenirea culturilor Boian și Precucuteni ⁷⁹. Aceleași elemente de decor sunt specifice și grupului Gura Camencii. Aceste trăsături comune indică interinfluența lor și transformarea reciprocă a caracteristicilor culturii materiale, circumstanță care, ulterior, a favorizat contopirea lor și formarea unei noi comunități etno-culturale - Precucuteni. Probabil, monumentele târzii ale CCL din interfluviu există paralel cu Precucuteni I, acest fapt confirmându-se și prin unele trăsături ale materialului ceramic. Transformările tipologice în decorul ceramicii, răspund, probabil, parțial la întrebarea: "Unde a dispărut CCL ?"

Ignorând oarecum regulile generale acceptate, analizăm în continuare problemele de cult și concepție asupra lumii. În mormântări în cadrul CCL pe teritoriul dintre Prut și Nistru nu sunt cunoscute. Parțial, putem explica această situație prin afirmația lui Rodden că, în perioada revoluției economice neolitice, oamenii erau preocupați mai mult de cultul fertilității decât de cultul defuncțiilor. S-au păstrat foarte puține mărturii ale agricultorilor timpurii care să permită o amplă analiză a cultului fertilității. Bunăstarea lor se afla în directă dependență de agricultură și de creșterea animalelor. Nu întâmplător, pe vasele de ceramică erau reprezentate diferite animale. Subliniem aici că pe vasele din interfluviul Prut-Nistru sunt reprezentate, în exclusivitate, animale domestice: un cap de bou, un bot de porc,, animale mici cornute (pl.5/17, 18, 22). Din argilă au fost modelate diverse figurine antropomorfe. S-a păstrat un micromodel de picior de om (pl.5/15), o figurină primitivă a unei femei gravide, cu "pomul vieții" proporțional striat pe burtă (pl.5/19). E foarte original căușul de la Mândrești. Mănerul e modelat în chip de om (pl.5/21), cu ochii realizați prin găurire și nasul proeminent. Pe piept are amprente de 3 boabe de mei. Argila în amestec cu boabe de grâne devine o materie primă tipică pentru perioada eneolitică de mai târziu. Însă sursa acestor acțiuni magice ține de perioade mai timpurii. Făcând o trecere în revistă a tuturor obiectelor de acest fel din culturile neolitice europene, constatăm asemănarea acestor "idoli". Aceasta se explică printr-o anumită treaptă de dezvoltare a comunităților, prin unitatea ideilor religioase și a ritualurilor în cadrul arealului imens de răspândire al agricultorilor timpurii.

Cultura ceramicii liniare în spațiul luat în considerare e succedată de grupul etnocultural eneolitic Cucuteni-Tripolie. Un element de bază în formarea lui I-au constituit monumentele neolitice târzii.

Finalizând retrospectiva vestigiilor neolitice pruto-nistrene, notăm că această regiune a fost tratată ca o periferie îndepărtată și slab populată a culturilor din Europa Centrală și de Sud-Est. Investigațiile și elaborările de

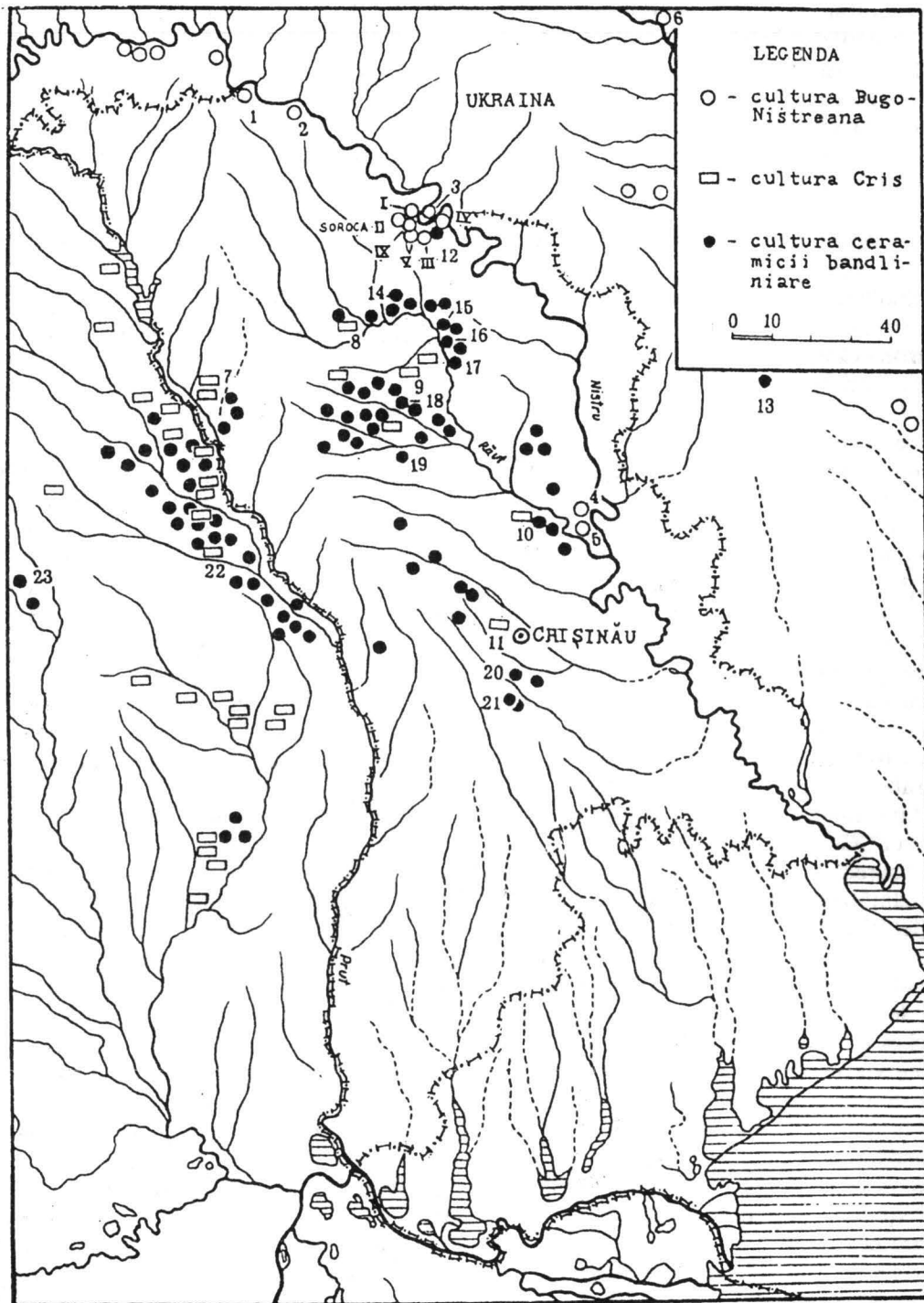

Fig. 1. Harta arheologică a monumentelor neolitice în interfluviul Prut-Nistru. 1 -Naslavcea; 2 -Calarașovca; 3 -Țichinovca I; 4-5 -Holercani I, II; 6 -Bazkov ostrov; 7 -Vișoara I, II; 8 -Mărășești; 9 -Sacarovca I; 10 -Seliște; 11 -Chișinău; 12 -Slobozia-Voroncău; 13 -Mainova Balka; 14 -Florești I; 15 Gura Camencii VI; 16 -Țăra II; 17 -Rogojeni II; 18 -Lazovsc I (Sângereaia); 19 -Mândrești; 20 -Dănceni I; 21 -Ruseștii Noi I, II; 22 -Valea Lupului; 23 -Târpești.

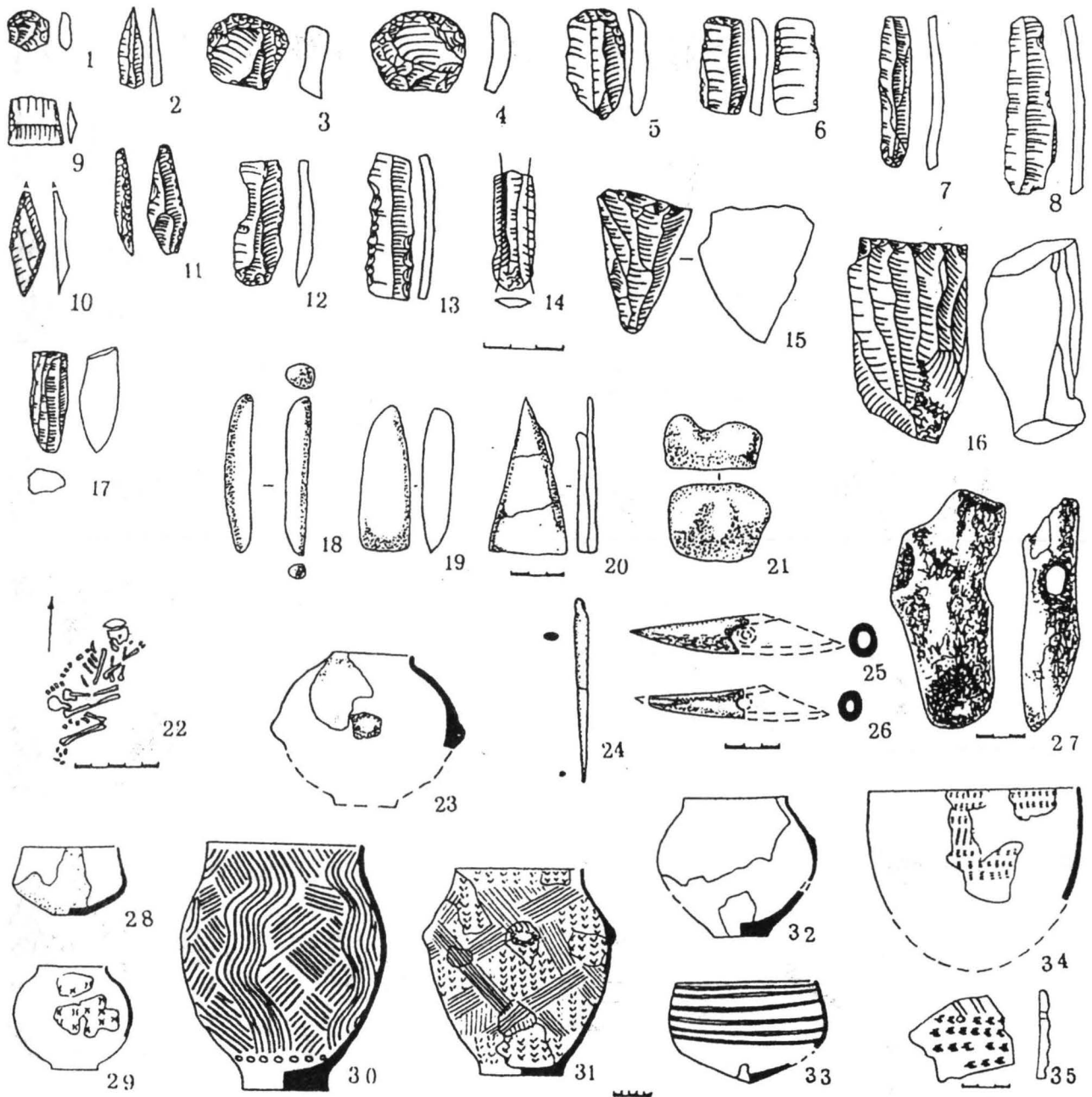

Fig. 2. Materiale ale culturii bugo-nistrene (după V. I. Marchevici). 1-17 -silex; 18-21 piatră; 22 -înmormântare de la Țikinovka I; 24-27 -os; 23,28-35 -ceramică.

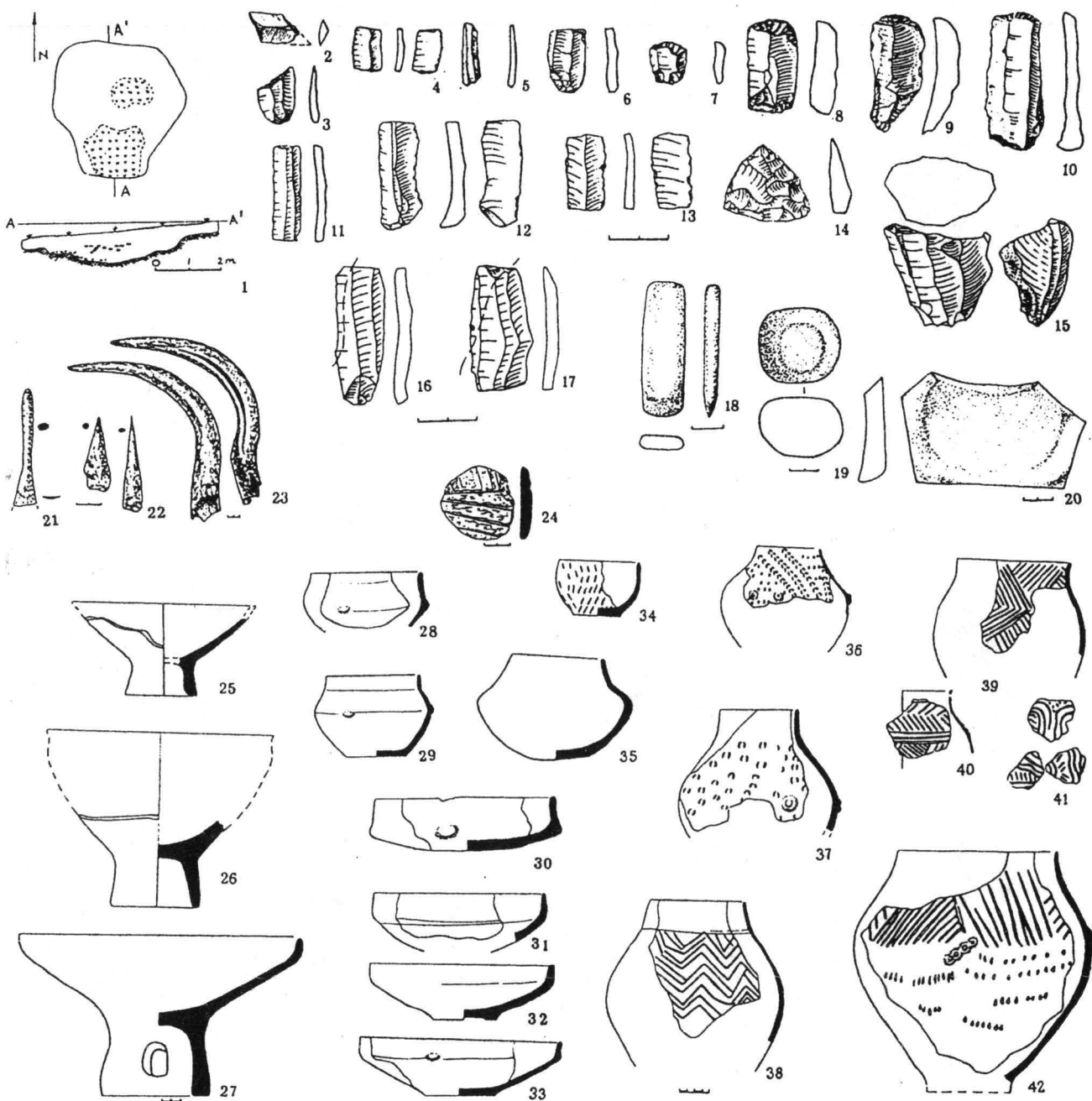

Fig. 3. Materiale ale culturii Criș. 1 -locuința de la Sacarocva I; 2-17 -silex; 18-20 -piatră; 21-23 -os; 24-42 -ceramică.

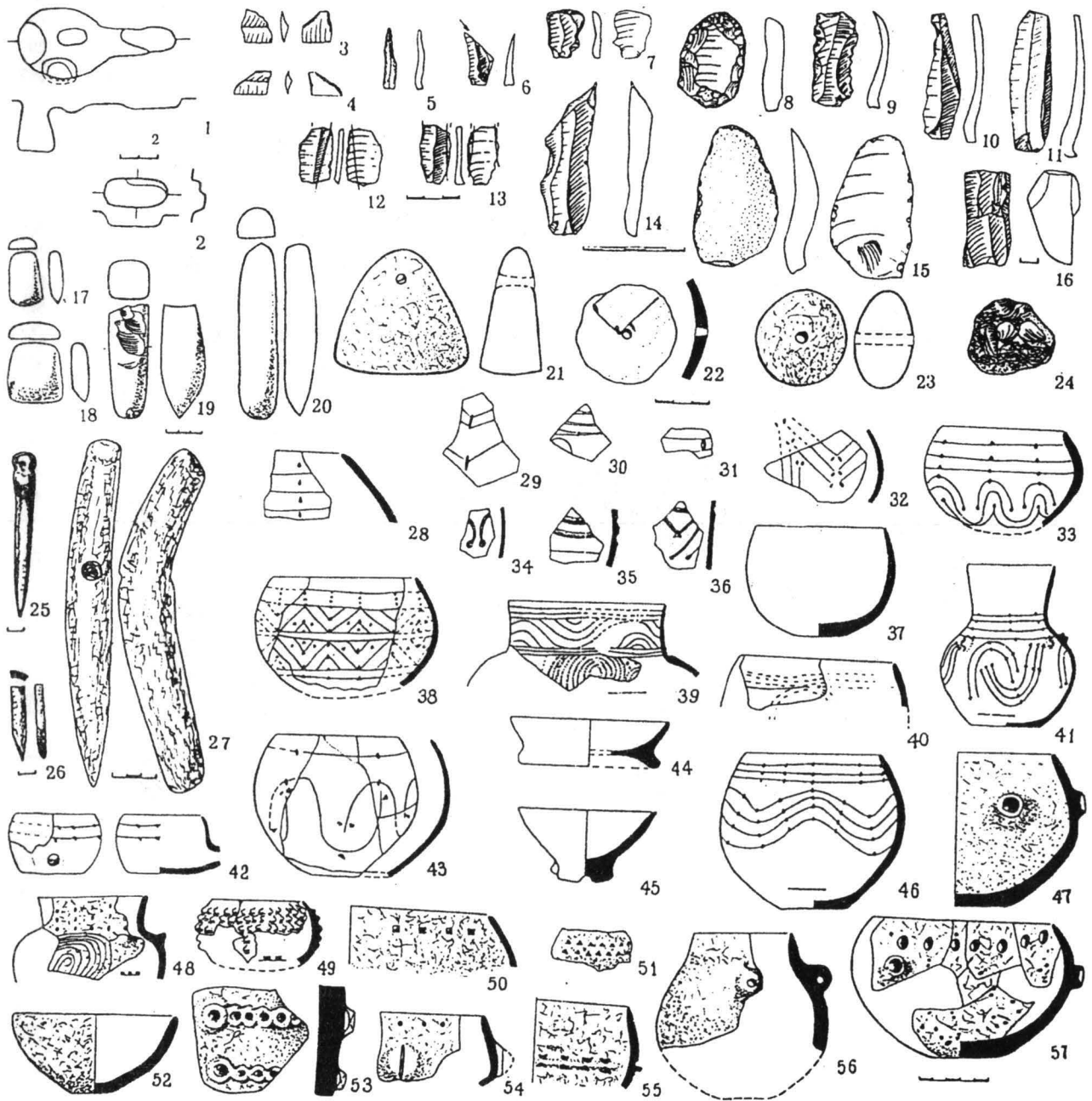

Fig. 4. Materiale ale culturii ceramicii liniare. 1 -partea adâncită a unei locuințe de la Dănceni I; 2 -partea adâncită a unei construcții gospodărești de la Dănceni I; 3-16, 24 -silix; 17-20 -șist; 21-23 -obiecte de lut; 25-27 -os; 28-57 -ceramică.

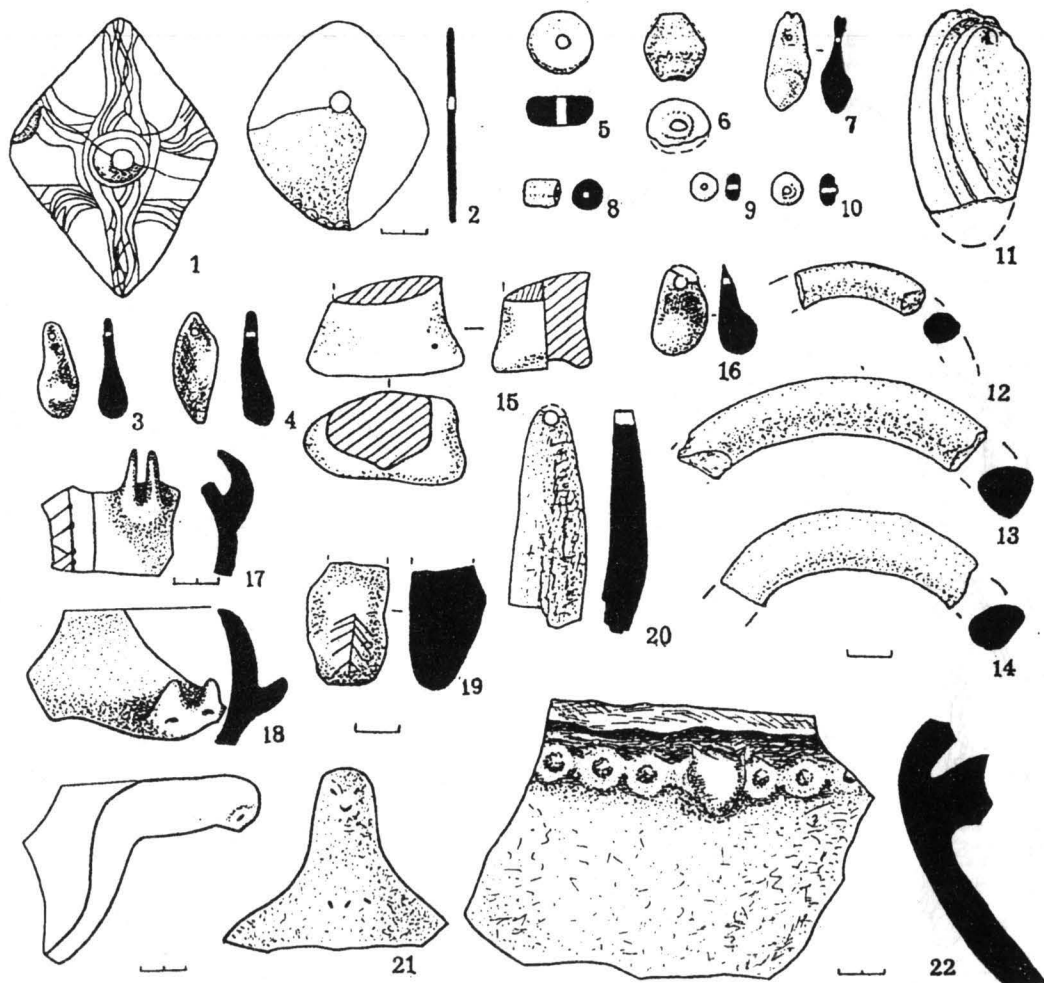

Fig. 5. Obiecte de podoabă, de cult și alte materiale. 1-2 -pandative din piatră de râu; 3-4, 7, 16, 20 -pandative din dinți de animale; 5, 6, 8-10 -mărgelile de ceramică; 11 -pandativ din scoică Unio; 12-14 -fragmente de brățări de ceramică; 15 -modelul unui picior de om din lut; 19 -figurină(?) de lut; 17, 18, 22 -fragmente de vase cu aplice zoomorfe; 21 -fragment de căuș cu mânerul antropomorf

ultimă oră ne permit să afirmăm că, odată cu apariția în zonă a culturilor neolitice, purtătorii lor valorifică intens acest teritoriu. Cultura Criș și CCL nu numai că a răspândit cele mai importante avantaje ale neoliticului, lărgind arealul de răspândire al comunităților de agricultori, dar a și perfecționat formele economiei productive, nefiind deloc o copie palidă a culturilor din Vest.

(Traducere din limba rusă de Elena Melnic)

NOTE

- 1 Doluhanov P.M., **Razvitie prirodnoi sredy i hozealstvo pervobâtnogo naselenia Vostocnoi Evropi i Perednei Azii v pozdnem pleistofene.**, Avtoreferat diss.dokt.ist.nauk, Moskva, 1984, p.15; Kremenețki K.V., **Prirrodnâe uslovîa neoliticheskikh poselenii Pricernomorîa**, Avtoreferat diss.kand.geolog nauk, Moskva, 1987, p.9.
- 2 Kremenețki K.V., **op.cit.**
- 3 Marcheveci V.I., **Bugo-Dnestrovskaia kultura na teritorii Moldavii**, Chișinev, 1974, p.13, 153.
- 4 Țalkin V.I., **Drevneișie domașnie životnâe Vostocnoi Evropi**, MIA, 161, 1970, p.218, pl.45; Dergaciov V.A, Larina O.V., Postică G.I., **Raskopki 1980 g. na mnogoslnoim poselenii Dănceni I**, AIM (v.1979-1980g), 1983, p.135-136; David A., **Formirovanie teriofauni Moldavii v antropogene**, Kișinev, 1982, p.180.
- 5 David A.I., Marcheveci V.I., **Fauna mlekopitaiușcih poselenia Novâe Rusești I**, Izvestia AN MSSR, 4, 1967, Țalkin, **op.cit.**
- 6 Markeveci V.I., **op.cit.**, p.176
- 7 Krupelnikov I.A., **Pocivennâi pokrov Moldovi**. Proșloe, nastoiășcee, upravlenie, prognoz, Kișinev, 1982, p.68070.
- 8 Râmbu N.L., **Fiziceskaia gheografia Moldavskoi SSR**, Kișinev, 1980, p.39-44.
- 9 Informație orală primită de la doctorul în istorie Korobkova G.F.
- 10 Danilenko V.N., **Neolit Ukraini**, Kiev, 1969.
- 11 Markeveci V.I., **op.cit.**
- 12 Markeveci V.I., **op.cit.**, p.19, 61, 92, 102, 118.
- 13 Markeveci V.I., **Pameatniki epoh neolita i eneolita**, AKM, 2, 1973, p.11-24.
- 14 **Ibidem**, p.10-12, 22-25; Markeveci, **Bugo-Dnestrovskaia...**, p.134; Markeveci V.I., **Issledovania Moldavskoi neoliticheskoï ekspedicii**, AO, 1978, 1979, p.487; Markeveci V.I., **Neolit i eneolit**, Istoria Moldavskoi SSR, tom.1, Kișinev, 1987, p.39-43.
- 15 Markeveci V.I., **Bugo-Dnestrovskaia...**, p.138.
- 16 Markeveci V.I., **Bugo-Dnestrovskaia...**, p.138, Ianușevici Z.V., **Kulturnâe rastenia Severnogo Pricernomorîa**, Paleoetnobotanicheskie issledovania, Kișinev, 1986, p.4.
- 17 Danilenko, **Neolit...**, p.68
- 18 Markeveci V.I., **Bugo-Dnestrovskaia...**, p.116
- 19 Passek T.S., Cernâș E.K., **Pameatniki kulturni lineino-lentocnoi keramiki na teritorii SSSR**, SAI, vâp.V I-II, 1963,17.
- 20 Dvorianinov S.O., **Poselennia kulturni lineino-stricikovoï keramiki Mainova Balka na Odescinî**, Arheologhia, 38, Kiiv, 1982, p.93-96.
- 21 Șapoșnikova P.G., **Nekotorâe itoghi issledovania mnogoslnoimogo poselenia Pugaci na Iujnom Bughe**, Pervobâtnaia arheologhia, Kiev, 1989, p.86-97.
- 22 Markeveci, **Bugo-Dnestrovskaia...**, pl.4, p.141, pl.5, p.142, pl.6, p.143.
- 23 **Ibidem**, p.137.
- 24 Markeveci, **Bugo-Dnestrovskaia...**, pl.42.
- 25 Markeveci, **Bugo-Dnestrovskaia...**, p.112, pl.63/1.
- 26 Markeveci, **Bugo-Dnestrovskaia...**, p.57-58.
- 27 **Ibidem**, p.146.
- 28 Danilenko, **Neolit...**, pl.129/36, 39.
- 29 Țalkin, **op.cit.**; Markeveci, **Bugo-Dnestrovskaia...**
- 30 Ianușevici Z.V., **Kulturnâe rastenia Iugo-Zapada SSSR po paleobotanicheskim issledovaniam**, Kișinev, 1976, pl.6; Eadem, **Kulturnâe rastenia Severnogo...**, p.82-83, pl.20.
- 31 Doluhanov, **op.cit.**, p.24

- 32 Korobkova G.F., **Tripolskie motăghi i problema tripolskogo zemledelia**, 150 let Odesskomu arheologiceskomu muzeiu AN USSR, Tez.dokl.iudil.konf., Kiev, 1975, p.37-38.
- 33 Semionov S.A., **Proishojdenie zemledelia**, M., 1974, p.248.
- 34 Markevici, **Bugo-Dnestrovskala...**, p.124-126, 163.
- 35 Șapogņnikova, **op.cit.**
- 36 Borziac I.A., Dergaciov V.A., **Novăi tip neoliticeskh pameatnikov v Moldavii**, Arheologiceskie Issledovania na Ukraine v 1976-1979, Tez.dokl.Dnepropetrovsk, 1980, p.36-37.
- 37 Ianușevici, **Kulturnăe rastenia Severnogo...**, p.12.
- 38 Korobkova G.F., **Hozealstvennăe komplexi rannih zemledelcesko- skotovodceskih obșcestv Iuga SSSR**, L, p.152.
- 39 Markevici, **Issledovania...**, p.487.
- 40 Markevici, **Neolit...**, p.39-43.
- 41 Krupelnikov, **op.cit.**
- 42 Markevici, **Pameatniki...**, p.22-24.
- 43 Borziac, **op.cit.**
- 44 Proșek F., **Spry mladsei doby kamienne**, Obsor prehistoricky, v.13, Praha, 1946; Bibikov S.N., **Iz istorii kamennih serpov na Iugo-Vostoke Evropi**, SA, 3, 1962, p.3-24.
- 45 Korobkova G.F., **Drevneisje, jatvennăe orudia i ih proizvoditelnosti (v sveta experimentalno-trasologiceskogo izučenja)**, SA, 1978, p.36-52.
- 46 Ianușevici, **Kulturnăe rastenia Severnogo...**, p.76.
- 47 Șnirelman V.A., **Proishojdenia skotovodstva**, M., 1980.
- 48 Comșa E., **Așezarea de tip Criș de la Valea Lupului**, AM, XIV, 1991, p.5-35.
- 49 Ianușevici, **Kulturnăe rastenia Severnogo...**, p.4
- 50 Ciaild G., **U istokov evropelskoj ŝivilizații**, M, 1952; Semionov, **op.cit.**, p.98; Resetov A.M., **Osnovnăe hozealstvenno- kulturnăe tipi rannih zemledeljev**, Rannie zemledelji, L, 1980, p.40-41.
- 51 **Arheologhicini pameatki Prikarpatia i Volini kamianogo viku**, Kiiv, 1981, p.147-269.
- 52 Passek, **Pameatniki...**, p.23-29
- 53 Markevici V.I., **Issledovania neolita na Srednem Prute**, KSIA, 105, M, 1965, p.85-91.
- 54 Makarova L.N., **Raskopki poselenta kulturni lineino-lentocinoi keramiki u s.Rogojani**, AIM (1973), 1974, p.40-46; Eadem, **Issledovania kulturni lineino-lentocinoi keramiki v Moldove**, AO za 1974 g., 1975, p.440-441.
- 55 Dergaciov V.A. et al., **Rasopki...**, Larina O.V., **Kultura lineino-lentocinoi keramiki Iugo-Zapada SSSR (moldavskaia grupa)**, avtoreferat kand.ist.diss., L., 1988, 21p.
- 56 Passek et al., **Pameatniki...**, p.22.
- 57 Dvoreaninov, **op.cit.**, p.93-95.
- 58 Rămbu, **op.cit.**, p.44-45.
- 59 Makarova L.N., **Otciot otreda Moldavskoi ekspedicii po izučeniiu kulturni lineino-lentocinoi keramiki v 1974**, Kișinev, manuscris, p.4-14.
- 60 Makarova, **Raskopki...**, p.40-46
- 61 Ianușevici, **Kulturnăe rastenia Severnogo...**, p.78.
- 61 Krasnov Iu.A., **Ranee zemledelie i životnovodstvo v lesnoi polose Vostocinoi Evropi**, MIA, 174, p.3-166.
- 63 Korobkova, **Tripolskie...**, p.37-38.
- 64 Kremenețki, **op.cit.**, p.9.
- 65 Marinescu-Bălcu S., **Tărpești-from Prehistory to History in Eastern Romania**, BAR, International Series, 107, 1981, p.76.
- 66 Ţalkin, **op.cit.**
- 67 Makarova, **Otciot...**, p.13
- 68 Larina O.V., **Kamennăe slifovannăe orudia truda kulturni lineino-lentocinoi keramiki (KLLK) na territorii Moldavii**, Izvestia, AN MSSR seria obșcestvennăh nauk, 2, 1987, p.57-67.
- 69 Cernăș E.K., **K istorii naselenia eneoliticeskogo vremeni v Srednem Pridnestrovie**, MIA, 102, 1961, p.5-85; Passek et al., **Pameatniki...**, p.14, N 10.
- 70 Marinescu-Bălcu S., **Tărpești...**, p.14
- 71 **Ibidem**, pl.27-30.

- 72 Larina O.V., **Keramika kulturî lineino-lentocnoi keramiki poselenia Dănceni I**, Pervobâtnie drevnosti Moldavii, Kişinev, 1983, p.88-110.
- 73 Marinescu-Bâlcu, **Târpeşti...**, p.14-16; Dumitrescu V., **În legătură cu două fragmente cu decor de tip Şarka (?) descoperite la Rast**, SCIV, 2, 1981, p.233-240; Larina, **Kamennâe...**, p.65-67.
- 74 Pavúk I., **Chronologie der Jeliezovce Gruppe**, SIA, XVII, 2, 1969, S 269-367; Idem, **Kultury starsiwo a sredneho neolitu na zapadnow Slovensku**, Slovensko v mladsej dobe kamenej, Bratislava, 1970, p.20-64.
- 75 Titov V.S., **Rannii srednii neolit Vostocnoi Vengrii**, Rannâi i srednii neolit Dunantula, Kamennâi vek Vengrii, M., 1980, p.314; Lichardus I., **Studien zur Bükker Kultur**, Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde, Band 12, Bonn, 1974, p.201; Comşa E., **Neolithic pe teritoriul României. Considerații**, Biblioteca de Arheologie, XLVIII, Bucureşti, 1987, p.34; Quitta H., Kohl., **Neue Radiocarbondatten zum Neolithikum und zur frühen Bronzezeit Südosteuropas und der Sowjetunion**, ZFA, 1969, Bd.3, p.245-246; Quitta H., **Radiocarbondatten der Bandkeramik und des Südosteuropäischen Neolithikum**, Praha, 1970, p.426-427; Marinescu-Bâlcu S., **Târpeşti...**, p.18.
- 76 Comşa E., **Istoria comunităţilor culturii Boian**, Bucureşti, 1974, fig.3, 8; pl.14; 13/16.
- 77 Comşa, **Istoria comunităţilor...**, pl.10, 15, 18.
- 78 Marinescu-Bâlcu S., **Cultura Precucuteni pe teritoriul României**, Bucureşti, 1974, pl.35/8, 9; Comşa, **Istoria...**, pl.15/4-6, 9.
- 79 Comşa, **Istoria...**; Comşa E., **Relațiile dintre comunitățile culturilor ceramicii liniare din estul României și cele ale culturilor vecine**, MA, IX-X (1977-1979), 1985, p.415; Marinescu-Bâlcu, **Cultura Precucuteni...**

THE NEOLITHIC ON THE TERRITORY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

SUMMARY

The Neolithic in the geographic area between the Prut and the Nistru (Dnestr) covers a period of 1500 years, from the middle of the 6th millennium B.C. to the end of the 5th, and it is represented by three main archeologic culturae: the Bug-Nistru Culture (BNC), the Criş Culture (CC), and the Banded-Pottery Culture (BPC).

The earliest monuments occur, probably, towards the middle of the 6th mil. B.C., and during its latter half, on the Nistru, and they belong to the culture spreading over the basin of the Southern Bug and the Nistru. That culture was therefore called Bug-Nistru according to its geographic location (Pl.1). V.I Marchevici, in his study of the multi-leveled settlements near Soroca (Soroca I, II, III, IV), established five stages for that culture, which cover the whole of the Neolithic Age¹¹ (fig.2; 5; 1-4).

The first BNC period (the so-called "pre-ceramic Neolithic") represents Early-Neolithic and is dated 5470 ± 120 (Soroca II, level 3 and 2), 5570 ± 120 (Soroca I, level 2)¹⁵.

The second stage (Middle Neolithic) includes periods II and III in the development of BNC (Soroca II, level 1; Soroca III). But the Middle Neolithic is marked especially by the existence of the CC between the two rivers (fig.3; 5; 5-15). Chronologically, it is the former half of the 5th mil. B.C. - 4850 ± 150 (Soroca II, level 1, BNC) and 4700 ± 100 (Sacarovca I, CC).

The end of the Neolithic is represented by stages IV and V of the BNC, during the latter half of the 5th mil. B.C. Contacts with CC cease towards the middle of the 5th mil. B.C. The BNC becomes involved in a process of reciprocal influence with the eastern Dnepr-Donck Culture (fig.2; 34-35). The evolution of the BNC on the Nistru ends, probably, towards the end of the 5th mil. B.C. During the last quarter of the 5th mil. B.C., there appear, in the interfluvial area, communities from Central Europe, i.e. makers of BPC pottery (fig.4; 5; 15-22). For a time, the newcomers lived side by side with the natives of the region, as proved by the presence of BPC imports (?) in the BNC (Bazkov Ostrov¹⁷, Soroca V¹⁸). The BPC in the area under discussion is the latest peripheral manifestation of the BPC cultural- historical community. It is the final stage in the development of the classical BPC, with the "musical-note" ornaments, while the epicenter of the BPC territory is covered by Jeliz communities.

Over the inter-fluvial area between the Prut and the Nistru, two groups of monuments have been discovered: early Dănceni and late Gura Camencii. The Dănceni group shows features resembling those of Central Europe (Bükk V, Sarca, Sacalhat, Jeliz), while the Gura Camencii group is closer to south-western cultures (Vinča- Turdaş,

Boian-Giulești-Aldeni, Pre-Cucuteni I), preparing an easy fusion and the formation of a new cultural-historical phenomenon: the early Pre-Cucuteni-Tripolje culture.

The Neolithic between the Prut and the Nistru belongs to the context spreading both to the east of the Nistru (North-Pontic), and to the west of the Prut (Central-European and South-Western).

List of illustration

Fig.1. The archaeologic map of the Neolithic Prut-Nistru area. 1 - Naslavcea; 2 - Calarașovca; 3 - Țikinovka I; 4-5 - Holercani I, II; 6 - Bazkov ostrov; 7 - Vișoara I, II; 8 - Mărășești; 9 - Sacarovca I; 10 - Seliște; 11 - Chișinău; 12 - Slobozia-Voroncău; 13 - Mainova Balka; 14 - Florești I; 15 - Gura Camencii VI; 16 - Târa II; 17 - Rogojeni II; 18 - Lazovca I (Sângereia); 19 - Mândrești; 20 - Dănceni I; 21 - Ruseștii Noi I, II; 22 - Valea Lupului; 23 - Târpești.

Fig.2. Finds of the Bug-Nistru culture (after V.I. Marchevici). 1 - 17 - flint; 18 - 21 - stone; 22 - the Țikinovka I burial; 24 - 27 - bone; 23, 28-35 - pottery.

Fig.3. Criș-Culture finds. 1 - The Sacarovca I house; 2 - 17 - flint; 18-20 - stone; 21-23 - bone; 24-42 - pottery.

Fig.4. Finds of the Banded-Pottery Culture: 1 - the dug-out part of a Dănceni I house; 2 - the dug-out part of a household building of Dănceni I; 3-16, 24-flint; 17-20 - schist; 21-23-clay objects; 25-27 - bone; 28-57 - pottery.

Fig.5. Ornaments, cult objects, and other finds: 1-2 - river- stone pendants; 3-4, 7, 16, 20 - animal-tooth pendants; 5, 6, 8- 10 - pottery beads; 11 - **U**nio-shell pendant; 12-14 - pottery- bracelet fragments; 15-a clay human foot; 19 - clay figurine (?); 17, 18, 22 fragments of pots with animal-shape applications; 21 - fragment of a scoop with anthropomorphic handle.